

Édes Anyanyelvünk

XVIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1996. ÁPRILIS

ÁRA: 50 FORINT

Honfoglalás és anyanyelv

Ezeregyszáz éve érkezett a Kárpát-medencébe és telepedett meg folyói mentén egy törzsszövetség, amelyet *magyarnak* neveztek, történelmi folytatását *magyarnak* nevezik ma is. Lehet, hogy nyelvileg nem volt teljesen egységes, de az utódokra finnugor eredetű nyelvet hagyott. Az itt talált népek és néptörzsek különböző nyelveket beszéltek, amelyeknek, főként a szlávoknak, a hagyatéka ma is megvan a magyar nyelv jövevényszavaiban.

Ami itt történt, azt „faji” alapon nem lehet magyarázni.

Luigi Luca Cavalli-Sforza olasz professzor szerint a honfoglalók sokkal kevesebben voltak, mint a Kárpát-medencében talált őslakosság. A harcias jövevények, írja, leigázták a lakosságot, és rákényszerítették a maguk nyelvét. Így jött létre egy olyan nép, amely nem indoeurópai nyelven beszél, de genetikai szempontból európai. (A professzor írása a *Scientific American* 1991. évi novemberi számában jelent meg.)

A felfedezést ismertette és elemezte Varga M. János a *Valóság* 1992/7. számában. (Magyar paradoxon a gének és a nyelvek evolúciójában? 34–39.) Őszerinte kétséges, hogy a honfoglalók annyira kisebbségben lettek volna, sőt talán ugyanannyi volt az érkező, mint amennyi az itt talált lakosság. A nyelvváltás kényszerére pedig hiába keressük bizonyítékot, mert 1200 előttről szövegmélek nem maradt, az átmenetnek nincs nyoma. Feltételezhetjük tehát, hogy a nyelvi egységesülés a fejlődés rendje szerint, kényszer nélkül ment végbe.

A hódítók és az őslakosság nyelvi összeolvadására számos történelmi példa van. Galliát germán törzsek rohanták le, és rátelepedtek a gall-latin lakosságra. Ott azonban fordítva történt a nyelv kialakulása: az őslakosság nyelve győzött, az ország nyelve nem germán, hanem *latin* lett. – Ugyanilyen folyamat játszódott le Angliában a normann hódítás után, de mind a francia, mind a magyar fejlődéstől különböző módon.

A magyarság tehát két előzményből nőtt egybe. A hazai föld az itt talált népeké volt (ezt próbálják ellenünk fordítani mostanában a határokon, főleg a keleti határokon túl), s azok a gazdasági és kulturális örökséghez is jelentős értékekkel társultak. Mi volt a kizárólagosan magyar hozadék a társulásban? A nyelv. Ez tudta a lakosságot összefogni, ez tette néppé, később pedig nemzeté. Nélküle ezen a földön valószínűleg nem lenne nemzet, vagyis önálló európai értékközösség.

A magyar mint önálló nyelv kétezer, de esetleg kétezer-ötszáz-háromezer éves, jóval idősebb, mint a jelentős európai nyelvek. Előzményét az uráli alapnyelvig a tudomány mintegy *ötezer* évnnyire tudja visszafelé követni. Pusztay János kísérlete hét-nyolcezer évnnyire próbál a múltba világítani. (Analog vonások az uráli és a paleoszibériai nyelvek névszói rendszerében. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 177. Budapest, 1987.)

Anyanyelvünk nem európai, hanem *keleti eredetű* nyelv. Rokonsága szerény, de több szerkezeti elemével egy hatalmas láncolatba tartozik, amely a finn tájaktól Japánig terjed. Különbözőségének sok mindent köszönhet, így jellegének megmaradását, továbbá, például, a latinnal való különleges kapcsolatát. De *mégis európai nyelv*. Aurélien Sauvageot a magyar irodalmi nyelvet a finnugor örökség latinizált változatának nevezi. Az uráli eredetű nyelvek között a második helyen áll európai hasonulás szempontjából (az észet előzi meg). Valószínűleg ennek a kettősségnek tulajdonítható a magyar irodalom rendkívüli műfordítói teljesítménye.

A magyar nyelv tehát *ezeregyszáz év* óta megszakítatlanul itt él, itt szolgál bennünket. Minden másnál több köze van az ezeregyszáz évhez: a honfoglalókkal jött a Kárpát-medencébe, és itt van azóta is, ellentétben az egymást felváltó hatalmi tényezőkkel, széteső struktúrákkal, kiháló, újnak helyet engedő eszmékkel.

Itt lesz-e további századokon át? Kötelességünk tenni érte. Vállalni a korunkban reá kényszerített nehéz védekező küzdelmet. Más nem tarthat meg minket magyarnak, népeknek, embernek.

Bán Ervin

A TARTALOMBÓL:

László-Bencsik Sándor:
Vallomás
az anyanyelvről

Panek Zoltán:
Mostohaanyanyelvek

Deme László:
Nyelvműveletlenség

Balázs Géza:
A magyar államnyelv
1100 éve

Bartis Ferenc:
Miért van szükség
anyanyelvvédelmi
törvényre?

Lázár István:
Magyar nyelvtörvényt!

Szántó Jenő:
Jic-hák

És:
Kemény Gábor
nyelvi mozaikja,
pontverseny, kereszt-
rejtvény, nyelvi humor

Vallomás az anyanyelvről

„...Szól azon az édes magyar nyelven,
amely olyan, mint borok közt a tokaji.”
(Móricz Zsigmond)

Mielőtt vallani kezdenék róla, hadd szóljon előbb saját maga, egy ízeltőnek s egyben mintapéldának is szánt idézet által:

*Leányom, leányom, virágos kertemben
Első raj méhömnek gyöngye lépecskéje,
Gyöngye lépecskének sárguló viaszja,
Sárgó viaszának földön futó füstje,
Földön futó füstje, s mennybe ható lángja!
A menysei harang huzatlan szólalék,
A menysei ajtó nyitatlan megnyílék,
Jaj az én leányom oda bevezeték...*

Jó volna hinni, hogy nincsen olvasó, ki ne ismerne rá azonnal: ez a világszép sirató a Júlia szép leányról szóló székely népballadának befejező szakasza. És hinni azt is, hogy ki-ki most újra fölfedezi benne azt a rejtett – nem is olyan rejtett – költészeti remeklést, ahogyan az egymást követő képek a valóságtól a látomásig fokozódnak, ahogyan a mondanivaló a földtől az égig szárnyal. Szomorú sirató és csodaszép csoda egyszerre.

Kár, hogy önmagában néma az írás. Úgy kellene, hogy most ne csupán olvasni, hanem hallani is tudhánk ezeket a balladasorokat. Hallani, ahogyan szól, hallani, hogy milyen hangköntösben jelenik meg a mondanivaló, hogy milyen a mondott szöveg ejtése, zenei képe. Hogy ezáltal is érzékelhessük ennek a különös magyar nyelvnek sajátos ízeit s jellegzetességeit. Klasszikus méltóságát és keleties pompáját, érzékletességét és árnyaltságát, rövid és hosszú hangjainak ragyogó játékeit, hangsúlyai rendjét, a szólás ritmusát s a hangzás muzsikáját. Teljes gyönyörűségét.

Fiatalkoromban – ez lett aztán az én elsüllyedt Atlantiszom, a zilahi boldog diákévek – közelebbi-távolabbi ismeretséget köthettem több nyelvvel is. Beleszerettem valamennyibe kivétel nélkül. Valahogy a szívemmel is tanultam akkor, nemcsak az elmémmel. És ők meg cserébe nagy felfedezésekkel, különleges élményekkel ajándékoztak meg folytatólagosan. Így ezek révén is tudom, hogy mindegyik nyelv csodálatos és kimeríthetetlenül gazdag. És hogy egyik sem különb a másiknál. Nem magasabb rendű és nem primitív. Nem szebb és nem csúnyább. Csak más. Olykor nagyon is más. Más? Lényegében nem is annyira más. Figyeljünk jól rájuk: ugyanazt mondja mind, ugyanazt fejezi ki, csak éppen másként, más módon mondja. Nos, ekként szemlélve s hallva tényleg az a helyzet, hogy minden egyes nyelv a legszebb, a legeslegszebb nyelv a világon. Természetesen a miénk is éppen így.

Csak hát azért az anyanyelv mégsem pusztán egy nyelv a sok közül. Anyanyelv ugyanis csak egy van. Egyetlenegy. Noha napjainkban egyre többen hirdetik róla, hogy a nyelv csupán egyfajta eszköz, számomra csak kicsiny részben az. Valójában – és sokkal inkább – a létezési módom szerves része is. Tudatomnak egyszerre anyja és szülőltje. És nekem ő a legkedvesebb minden nyelvek közül, s ő a legfontosabb. Ő a legszentebb és a leggyönyörűbb.

Giuseppe Mezzofanti bíboros, a Vatikán világhírű könyvtárosa 1836-ban egy cseh költővel beszélgetett. Neki mondta többek között a következőket:

„...Tudja, melyik nyelvet tartom az olasz és a görög után, minden más nyelv előtt, leginkább dallamosnak és a verselés szempontjából leginkább fejlődésre képesnek? A magyart. Ismerem néhány új költőjüket, néhány versüket, melyek dallamosságukkal megleptek. Úgyeljen, ebben a nemzetben egyszerre csak fel fog tűndökölni egy költői lángész és néze-

teimet igazolni fogja. A magyarok, úgy látszik, még nem is tudják, micso-da kincs lakozik a nyelvükben...”

Ma sem tudják.

Tény, hogy amikor ezek a mondatok a magyar nyelvről és egy eljövendő költői lángészről elhangoztak, éppen az idő tájt volt aszódi diák egy tizenhárom éves vézna kislegény, akit aztán rövidesen Petőfi Sándornak ismerhetett meg az egész világ. De monsignore Mezzofanti nem afféle csillagjós volt, nem jövendőmondó, hanem tudós. Nagy tudós és páratlan nyelvi géniusz. Aki nagyon sok mindent igen-igen jól tudott. Mindenekelőtt magyarul is. S vélhetőleg azon a magas fokon, amikor az ember nemcsak ura egy nyelvnek, hanem már maga az a nyelv is uralkodni kezd rajta. Másodszer meg tudott mit mivel összehasonlítani: a tanúsítványok, a részletes lajstromok bizonyosságai szerint is több mint félszáz nyelven tökéletesen beszélt, olvasott és írt, továbbá mégannyit ismert ugyancsak alaposan. Nemhiába nevezték a nyelvek pápájának. Végül nyilvánvalóan nem valamilyen távoli és arctalan nép lehetett számára a magyar, sokkalta többet tudhatott rólunk, nemcsak néhány akkori költőnk néhány versét. Hiszen a költészet is, mint minden más művészet, csak valamilyen eleven talajból tudhat kihajtani.

Jó régen történt az is, hogy Kosztolányi Dezső rátalált Mezzofanti bíborosnak ezekre a szavaira, – éppen annak az említett cseh költőnek a könyvében. Felfedezését szinte azonnal hírül is adta, 1919 februárjában.

Most 1996 van. Megöregedtem és cudarul elszegényedtem én is, sokmilliomodmagammal együtt. Létem lehetőségei úgy összeszűkültek, mintha valamilyen gettóba zárt volna ez a kannibállelkületű világ. Szögesdrót ugyan nem keríti, és őrség sem áll a sarkokon, mégis teljességgel olyan. Nehéz, ráadásul levegőm sincs elegendő régóta, s jaj, már táncolni sem bírok. Énekelni se. Látszatra olyan lehetek, mint Omar Khajjam egyik négyesrosában a haszontalan, csorba cserép:

*Egy percnyi csönd, s egy sánta, porlepett
fazék szólt meg: „Miért engemet
gúnyoltok? Tán én vagyok az oka,
hogy a fazekas keze remegett?”*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Mégsem panaszkodom. Hiszen valójában gazdag vagyok. Mérföldtől gazdag. És minél többet merítek a vagyonomból, minél többet osztok szét belőle, annál jobban gyarapodom. Mert enyém az emberiség egyik leggyönyörűbb nyelve, amelyik bennem él és sohasem apad el.

Számomra olyan az én anyanyelvem, mint a babiloni fogságban élt zsidóknak lehetett Jeruzsálem: meghalnék, ha hűtelen lennék hozzá. Úgy, ahogyan Dsida Jenő írta meg a Psalmus Hungaricusában:

*... Mérges kígyó legyen eledelünk,
ha téged elfeledünk,
ó Jeruzsálem!
Nyelvünkön izzó vasszeget verjenek át,
mikor nem téged emleget,
ó Jeruzsálem!
Rothadjon el lábunk-kezünk,
mikor hozzád hűtlenek leszünk,
ó Jeruzsálem, Jeruzsálem!*

Nekem Babilonom lett ez a lassan múlóban, kimúlóban lévő huszadik század, s benne Jeruzsálem az anyanyelvem. A legnagyobb kincsem. Egyebem nem is maradt.

Anyanyelvünk 1100 – A magyar nyelv hete: április 18–24.

A nyelvi rokonság hordozója, egyúttal harci fegyver: a nyelv

Ausztriában a hatvanas évek elején a bécsi egyetemen kezdett kialakulni a finnugor tanszék, egy svéd vendégprofesszor irányításával. Azonban valójában ez a tanszék csak a hetvenes évek elején, dr. Rédei Károly vendégprofesszor ki-jövetele után jött létre, aki ezt megszervezte. Rédei Károly azóta Bécsben él, a vendégprofesszorból osztrák állampolgár lett, a Finnugor Intézetnek megszerve-zésétől kezdve igazgatója. Korábbi munkásságáért címzetes egyetemi tanár lett, majd 1990-ben a Magyar Tudományos Akadémia kültagja.

Az alábbi cikkben, amely a vele Bécsben készített hosszabb interjúnak egy ré-sze, a zürjén és osztják nyelvrokonságról és a nyelvi önazonosság gondjairól be-szélgetünk.

– Mi a véleményed arról, hogy nyelvészeti szempontból a zürjének és az osztjákok valami módon nekünk rokonaink?

– Valamikor létezett egy uráli, majd azt köve-tően egy finnugor alapnyelv, és ennek a leszá-rmazottai a különböző finnugor nyelvek. A nyelvrokonság persze elég távoli; nyelvészeti-leg bizonyítható, de laikus nem ismeri fel. Egy finn és egy magyar nem tudja egymást megér-teni, és ugyanúgy egy zürjén és egy magyar sem érti meg egymást. Össze lehet hozni sza-vakat, kifejezéseket, amelyek közösek, de ez nem jelent kölcsönös megértést.

– Tudnál mondani ilyen közös szavakat?

– Hogyne, nagyon sokat. Ha most maradunk a zürjénél, mondjuk, testrészneveket, például: magyar kéz, zürjén *ki*, magyar szem, zürjén *sín*, magyar vér, zürjén *vir*, magyar szív, zürjén *slóm*. A finnugor közös szókincs körülbelül ezerre tehető, a zürjén és a magyar között 3–400-ra. Tulajdonképpen a mai magyar nyelv-ben, a mindennapi beszédben használt szava-inknak 70–80 százaléka finnugor eredetű, tud-niillik ezek a szavak, a finnugor szavak a leg-képezhetőbbek.

– Elég nagy vita van arról, hogy mi tulajdon-képpen finnugor eredetűek vagyunk vagy török eredetűek. Ez több évtizedes vagy ha úgy tet-szik, százéves vita már. Mi erről a vélemé-nyed?

– Ez tulajdonképpen szakmai szempontból egyértelmű, de laikus körökben két dolgot összekevernek az emberek. Más a nyelvrokonság, és más a genetikai, a fajrokonság. Tudniil-lik a nyelvrokonság az szellemi dolog, tehát egy nyelv élhet 4–5 ezer éven keresztül, változásokon keresztül, persze mind a mai napig, ugyan-akkor ezzel senki nem állítja azt, hogy ha a ma-gyar és a finn nyelv rokon egymással, úgy a magyarok és a finnek genetikailag is rokonok. Hiszen – és itt jön ez a tévesztés – a mai ma-gyarságnak több köze van genetikai alapon a Kárpát-medencében és a környékén lakó né-pekhöz, mint a finnekhez vagy a vogulokhoz, osztjákokhoz. Ugyanez érvényes az állítólagos török rokonságra is. A törökökkel a magyarság-nak genetikailag van rokonsága, ezt senki nem tagadhatja, hiszen a magyarság, amikor elin-dult az önálló fejlődés útján kb. a Krisztus utáni első századokban, akkor először iráni népek-kel, tehát indogermán népekkel került kapcsolatba, majd a vándorlásai során törökökkel, mégpedig elég intenzív kapcsolatba. Törökös katonai szervezetben élt, és a török nyelvek-nek, elsősorban a bolgár-török nyelvnek a ha-tása nagyon erős volt a magyarra, hiszen a ma-gyarba került hatszáz vagy talán ezer bolgár-török szó. Ezek a szavak nyilvánvalóan nem

kereskedelmi cikként kerültek be a nyelvbe, ha-nem kapcsolatok révén, ami azt jelenti, hogy a magyarok és a bolgár-törökök egymással ösz-szeházasodtak, kapcsolatba kerültek. Egy finn-ugor nyelvész is csak azt mondhatja, hogy a tör-ökséghez, elsősorban a bolgár-törökökhöz a magyarságnak annyi köze van, hogy a magyar-ba kerültek be török jövevényszavak, és e jöve-vényszavak átvétele során a magyarság geneti-kailag is kapcsolatba került ezekkel a népek-vel, mint ahogy korábban az iránikkal. A Kár-pát-medencében pedig a szlávokkal, németek-vel, olaszokkal és így tovább.

– Az ottani népekben, jelen esetben most a zürjénekben, valami módon él a magyarokhoz való kötődésük, tudnak erről valamit?

– Erről egyáltalán nem beszélhetünk, éppen úgy, mint ahogy Magyarországon is csak isko-lában hall valaki arról, ha olyan a tanára, hogy létezik a finnugor rokonság. Természetesen ez vonatkozik ránk a zürjénekkel kapcsolatban is. A nyelvrokonság tudata a zürjéneknél sincs meg. Ottjártunkor minden egyes alkalommal magyarázkodnunk kellett, hogy miért jövünk ide magnetofonnal a kezünkben, miért gyűj-tünk, ezért a legkülönbözőbb trükköket kellett alkalmaznunk. Volt, ahol azzal állítottunk be, hallottuk, hogy ebben a faluban nagyon szépen tudnak mesélni, vagy nagyon szépen tudnak énekelni, ennek a híre eljutott a budapesti rá-dióig, és én ezt az anyagot a budapesti rádió számára fogom elvinni, ott be fogjuk mutatni. Ez hatott. Tehát tulajdonképpen ilyen jámbor hazugságba kellett belebocsátoznunk, hogy megnyerjük őket, hogy hajlandóan mutatkoz-zanak magnetofon elé ülni. Aztán volt, ahol va-lóban az a megoldás vált be, hogy a magyar és a zürjén rokon nép, évezredekkel ezelőtt váltak el egymástól, és egymás kölcsönös megismerése ezt a rokonságtudatot fejlesztheti.

– Lehetséges, hogy ők is valami módon kö-tődni akarnak Európához rajtuk keresztül?

– Egészen biztos, de itt nagyot kell ugra-nom. Legutóbb 1993-ban, két évvel ezelőtt jár-tam zürjén földön, most már más céllal, más akartam gyűjteni, és a következőt tapasztaltam akkor. A zürjének félmilliónyian vannak, a mordvinok másfél milliónyian, a votjákok 700 ezren, a cseremiszek 600 ezren, és ezek a né-pe most teszik az első lépéseket az önálló-sodás útján. Ebben az önállósodásban nem min-dig csak kulturális önállósodást akarnak, ha-nem ahogy az oroszországi körülmények enge-dik, bizonyos mértékig gazdasági önállósodást is. Tehát saját gazdaságot, saját kereskedelmet akarnak kiépíteni. Ezek a népek orosz és török-tatár néptengerben élnek, és keresik a maguk identitását, tehát először rájönnek arra, hogy ők

zürjének, cseremiszek, csakhogy ez önmagá-ban még nem jelent erőt a számukra. De ha rá-jönnek arra, hogy nekik van egy rokonuk, még-pedig egy magasabb kulturális szinten élő ro-konuk – Közép-Európában a magyar és Észak-Európában a finn – ez már azt is jelent-heti, hogy nem állnak egyedül a világban. Ez számukra nagy erőt jelent, ahogy ezt saját ma-gam is tapasztaltam. Ezért legutoljára, amikor a zürjén fővárosban jártam, a céloom már nem folklorisztikai gyűjtés volt, hanem próbáltam egészen mást kutatni. Voltaképpen ugyanazt, amit az újságírók, riporterek csinálnak.

Azt akartam kutatni, hogy hogyan él, műkö-dik a zürjén nyelv ma, nem a falvakban, nem az egyszerű nép ajkán, ahol otthonos ez a nyelv, hanem a fővárosban, ahol már kevésbé jól tudnak zürjénül. Tehát voltaképpen ilyen szociolingvisztikai kutatást akartam végezni, és ez sikerült is.

– És mi lett az eredménye?

– Az eredményt még nem publikáltam, de a céloom az volt, hogy gyűjtsek olyan zürjénektől a fővárosban, akik jól tudnak zürjénül, többé-kevésbé az úgynevezett kingard-köznyelvet beszélnek, nyelvjárási beütéssel, aztán olyanok-tól, akik általában csak oroszul beszélnek, zür-jénül alig-alig tudnak, és nem is akarnak, sőt hosszú ideig nem is akartak arról tudni, hogy ők zürjének, mert oroszra akartak válni, hiszen az eloroszosítás itt elég erős folyamat. Nem egy olyan zürjén író ismerek, aki írja a könyve-it, verseit, de a gyerekeit nem tanította meg zürjénül, amit ma már szégyelli. Kérdeztük tő-lük, miként volt ez lehetséges? Erre azt vála-szolták, most már nyíltan, hogy ha zürjénül tu-dott volna a gyerekeim kiskorában, és kint az utcán megszólal zürjénül, esetleg én valahova egy Gulagra kerülök, vagy belekevernek vala-mibe. A nyelv az veszélyes dolog. Így viszont – kérdeztem egyiktől-másiktól – kinek írod a könyveidet? A falusi lakosságnak, hátha elol-vassák? Látod – válaszolta valaki –, ez a mi skizofréniánk, hogy írom a könyveket zürjénül, de a gyerekeim nem tudja ezt a nyelvet, mert nem mertem megtanítani rá. Volt olyan gyerek, aki a városban zürjénül beszélt az utcán vagy az óvodában, és gúnyolódtak vele, sőt meg-verték. Ilyen inzulitásoknak nem akartam a gyere-keket kitenni.

– Akarva-akaratlanul is egy kicsit a politiká-ba keveredtünk bele. Kérdeztem tőled, te, aki nyelvekkel foglalkozol, mit gondolsz arról, mi-lyen hatalom a nyelv? Hiszen nemcsak a zürjé-neknél lehetséges, amit említettél, de sajnos itt, a Kárpát-medencében is tudunk erre szo-morú példákat.

– Sajnos, erről sokat lehetne beszélni, hi-szen a nyelv valóban hatalom, és a nyelvvel le-het élni, de visszaélni is. A nyelvi manipuláció-nak számtalan módjáról tudunk. Itt most nem akarok ebbe belebocsátkozni különösebben, hiszen végeredményben, ami jelenleg folyik most tőlünk déire, bizonyos mértékig ez az et-nikai háború, ez is nyelvi okokkal és vallási okokkal magyarázható, nagyon leegyszerűsít-ve a dolgot. Tehát a nyelv a népek egymás el-len fordítására és manipulálására alkalmas eszköz is.

Gyórfy László

(Bartók „húzódása” – „A késésért szíves türelmüket kérjük” – „Lekontráztak minket” – Diktátum? Inkább: tollbamondás!)

A Bartók rádió műsorvezetője arról beszél, igen érdekesen, hogy Bartók Béla nehezen, csak Kodály biztatására szánta rá magát kórusművek írására. Eközben elhangzik egy olyan szókapcsolat, amely nyomban kezembe adja a papírt meg a ceruzát. Ezt hallom ugyanis: „Bartók húzó-dása”.

Erről eszembe jut, hogy a Dunaújváros egykori NB I-es futballcsapatának valóban volt egy Bartók nevű játékosa. Őneki lehetett húzó-dása, vagyis az izomrostok meghúzó-dásából eredő sérülése. Bartók Bélának azonban nem a húzó-dása-ról, hanem a húzó-dozásá-ról (rokon értelmű szavakkal: vonakodásá-ról, ózdkodásá-ról, esetleg viszolygásá-ról) esett szó a műsorban.

Húzó-dás és húzó-dozás, nem is nagy a különbség! Hiszen az átvitt értelmű húzó-dozik (= vonakodik, ózdkodik stb.) ige a konkrét húzódik, elhúzódik vkitől, vmitől (vki, vmi elől, mellől) igének a származéka, abból ered alakilag is, jelentésében is. Aki elhúzó-dott valahonnan, az nyilván húzó-dozott attól, ami ott volt vagy folyt. Ez az alapja a párhuzamos alak- és jelentésmegosztásnak, Grétsy László találó szakkifejezésével: a szóhasadás-nak.

Csak részben tartozik ide, de megemlítem, hogy nem mindenki érzi, tudja, mi a különbség az ózdkodik és a szabódik között. Aki ózdkodik vmitől, az őszintén nem akarja („ózdkodik attól, hogy újból vezetői állást vállaljon”), aki szabódik, az valójában nagyon is szeretné a dolgot, csak kéreti magát. Mint a béna (és alighanem éhes) „harcfi” Arany János Családi körében: „Rá is áll az könnyen [ti. a kínálásra], bár szabódik elébb”.

Bartók és Kodály, mint tudjuk, nemcsak a magyar (nép)zenének, hanem a magyar (nép)nyelvnek is fáradhatatlan bűvára és művelője volt. Legalább az ő kedvükért tanuljuk meg, mi a különbség húzó-dás és húzó-dozás között!

Szinte hallom némelyik olvasóm szörtőlődését: régebben az ilyesmit az elemiben kellett megtanulni, ma pedig... De ez elől a téma elől hadd húzó-djak vissza a nyelvészet sáncái mögé. Én csak azt jegyzem fel, azt mutatom be – ebben a rovatban és másutt is –, hogy mi van (nyelvi-leg). Hogy miért van, az más szakmák (iskolaügy, rádiósok kiválasztása, képzése stb.) dolga.

Az én húzó-dozásom tehát nem szabó-dás, hanem valódi ózdkodás!

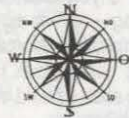
Míg a Keletiben vagy a miskolci Tiszai pályaudvaron a vonatra várok, időről időre megüti a fületem a következő mon-

dat: „A késésért szíves türelmüket kérjük.” Már első hallásra sem értettem, s minél többször hallom, annál kevésbé.

Ebben a jó szándékú, de suta felszólításban alighanem összekeveredett két dolog. Az egyik az, hogy az utazni vágyó (többnyire inkább: kényszerülő) ember türelmesen, türelemmel vár a késésben levő vonatra (mi mást is tehetne szegény?). A másik az, hogy a MÁV – hivatalos képviselője útján, a hangosbeszélőn keresztül – elnézést kér a késésért.

Ilyenkor türelmet kérni, várni, sőt elvárni (hiszen a sűrű ismételtéstől előbb-utóbb az az érzésünk támad, hogy a türelmes várakozás éppúgy feladatunkká tétetett, mint az, hogy becsukjuk a vasúti kocsit „ajtajait”, vagy hogy ügyeljünk a vágány mellett, ha azon „tolatás végezetek”), nos hát az ilyen kértés valójában nem is udvarias, hanem inkább bosszantó.

Vajon leesne a MÁV fejről a hivatali egyensapka, ha ezt mondanák: „A késésért szíves elnézéseket kérjük”? Valószínűleg ugyanúgy nem esne le, mint a bolti eladó fejről a fehér fityula, miközben így szól hozzánk: „Tessék parancsolni!” (nem pedig így, mint szokta: „Tessék kérni!”).

Egy csalódott, de tárgyilagos labdarúgóedző így nyilatkozik a televízióban: „Sajnos, a második félidőben rendre lekontráztak minket.”

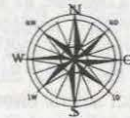
Ízlelgetem a tömör, újnak tetsző kifejezést: lekontráz. Biztosan vannak olyan nézők, akik most fejükhez kapnak, és ezt sziszegik: – Lekontráz? Oh, szegény, veszendőbe menő édes anyanyelvünk!...

A bizalmatlanságra két okunk is van. Egyrészt az, hogy a le igekötőt olykor valóban szükségtelenül, magyartalanul használják a befejezettség érzékeltetésére: leszabályoz, lerendez, letárgyal, sőt lebeszél (helyesen: szabályoz; rendez v. elrendez; megtárgyal, megbeszél). Másrészt az, hogy a kontra idegen szó, amely a sportnyelvből kezd kiszorítani a tisztességtelű magyar ellentámadás-t.

Csak hogy míg a kontra lehet ellentámadás (legyen is az, minél többször!), addig a kontráz(ik) ige helyett nem mondhatom, hogy ellentámad. (Az ellene támad persze jó, de az mást jelent.) A le szócska pedig itt nem annyira a befejezettséget sugallja, hanem konkrét, térbeli képzeteket kelt: a másik csapat a rajtaütésszerű, gyors ellentámadásokkal szinte lerohanta, leszorította, végeredményben legyőzte a mieinket (itt, a legyőz igében találkozik a két jelentésmozzanat: a lefelé irányuló mozgás és a befejezettség).

Lehet, hogy amit hallottam, nem a labdarúgózsargon szakkifejezése volt, hanem csupán alkalmi szóalkotás. Ha így van, jól példázza, miképpen keletkeznek az élőnyelvben új szavak a meglévők mintájára, de egyben valamely sajátos jelentéstartalomnak, -árnyalatnak a megkülönböztetésére.

Vagyis a lekontráz igét nem is lesz olyan könnyű megkontrázni.

Előző számunkban Bozsik Gabriella ezzel a címmel számolt be a pedagógusképző intézmények hallgatóinak tavaly decemberi egri helyesírási versenyéről: Diktátum és tesztlap.

Első gondolatom a cím láttán ez volt: szegény diákok, nem elég nekik a túlterheltség meg a tandíj, még diktátumokkal is sanyargatják őket! Hiszen a latin eredetű diktátum főnév az én szótáramban ezt jelenti: 'kényszer, parancs, vkire v. vmire rákényszerített hátrányos döntés'. Hogy egy példát is mondjak, némelyik (köz)író gyakran emlegeti a trianoni békediktátum-ot. Tehát ez a szó erősen pejoratív tartalmú, illetve hangulatú.

Ezzel szemben mi történt valójában az egri versenyen? A résztvevőket senki sem sanyargatta, csupán diktáltak nekik, azaz hallás után kellett leírniuk egy – meglehet, valóban nehéz – szöveget. Magából a cikkből is megtudhatjuk, hogy „A döntő feladatai között szerepelt egy összefüggő szöveg diktátumként...”

Bár magam is tanítok (egy kicsit), annyira nem vagyok gyakorló tanár, hogy meg tudjam ítélni, mennyire vált iskolai szakszóvá ez a diktátum. Azt azonban tudom, mert jól emlékszem rá, hogy az én iskoláskoromban ezt a feladatot így hívtuk, s így hívták tanítóink, tanáraink is: tollbamondás. E magyar összetétel egyaránt kifejezte a cselekvést és annak eredményét: „Figyelem, most tollbamondás következik!”, „Tollbamondásként egy bekezdést diktált le Kőlcsey Parainesiséből!”, „ötös lett a tollbamondása”, „Kiosztják, kijavítják, (le)osztályozzák a tollbamondást”; stb.

Ha felütjük a Bakos-szótárt, ezt találjuk a diktátum címszó alatt: tollba mondott szöveg, tollbamondás. Nem maradhatnánk meg ennél az iskolai szóhasználatban is? Vagy legalább egy nyelvművelő lapban?...

Kemény Gábor

Ne tessék megrémülni e szokatlan szóösszetétel láttán – ebben a pillanatban írtam le először (ha ugyan valaki előttem le nem írta már). Azt volnék az alábbiakban bebizonyítandó (mindenekelőtt Jacques Chirac francia elnöknek – dehát erre az esélyem úgyszólván semmi), mekkora bonyodalmak, sőt tragédiák lappanganak e szó robbanótöltetekkel teli történetében mind a mai napig. A megannyi anyanyelv rettentő gondokat okozott az e műfajban örvendetesen és bonyolultan gazdag emberiségnek; már a csiszolt kőkorszaktól kezdve, de főleg írott emlékezetünk korszakától máig, azaz a csiszolatlan atomkorig.

Ma már jó és rossz nyelvpolitikáról beszélnek mindenfelé; a nyelvek, az anyanyelv a politika hevesen vitatott kérdése. Sőt: olykor egyenesen a nagypolitika első számú témája. Nyelvében él és hal a világ! Szerencsés esetben legkésőbb azt sikerül elvenni tőlünk – kisebb népcsoportoktól-népektől –, amit legelőször kaptunk edes szüleinktől: az anyanyelvet. De ne búsuljunk: kínálnak-kapunk helyette *mostohaanyanyelvet*. Még válogatni is lehet. Anyanyelvüket sohasem a gyerekek választják: efelől, megkérdésük nélkül, szülei döntenek; ennek okáért, ha valaki anyanyelvünket bántja, szüleinket sérti meg – márpedig ezt a magyar ember például nem tűri szó nélkül! Kányádi Sándor pontosan fogalmaz: „Mi vagyunk a fehér néger. Nem a bőrnk, a nyelvünk néger.” Eleddig Liszt Ferenc a legnagyobb magyar néma.

Nagy Sándor, „a világhódító” édesanyja az albán Olimpia volt; apja a macedónból görögge lett Fülöp, „a lökedvelő”; az ifjú nevelő nagyszerű görög bölcselő már tökéletes hellént faragott a világhódító-jelöltből. Semmi nyoma nem maradt, még csak utalás formájában sem, annak, hogy Nagy Sándor albán „anyanyelvét” ismerte volna. Továbbá: perzsa királyleányt hódított magának feleségül. Így festett valamikor egy tiri-tarka görög család, miközben köztudomású, hogy a *barbár* szót az annyi mindenben oly csodálatra méltó ógörögök találták ki. Az ő fülüknek minden idegen beszéd „barbarbarbarbar” – ilyes formán hangzott. (Gyermekkoromban sokszor hallottam a Traianus és Decebal frigyéből származókat rólunk, a „barbár-tyannus” magyarokról énekelni. Azóta már Himnuszuk.)

„Uram, barbár lakik Önben, mert így hallom” – mondhatták; „Uram, Önben nemkülönben, ha megsérthetném ugyancsak” – de a fejlődésnek nyilván alacsonyabb fokán álló „idegen” ezt nem merte megtenni. A – ki tudná már kideríteni, mely okból és milyen történelmi körülmények közepette – lassú vagy gyors elsorvasztás, kiirtásra ítélt valamely *idegen* nyelv beszélője így értesült egy-egy nagyobb hatalom döntéséről: „Véleményünk egyöntetű, Ön egy tetű!” Nem az ógörögöket vagy a többi, diadalmasan feltörő népet vádolom, de gondoljuk csak el: akkoriban jöttünk le a fáról; jó, valamivel előbb, hogy ne túlozzak. De a folyamat – immár a fára visszarendeződés formájában – ma is megfigyelhető; némelyek ugyanis ostoba felsőbbrendűségi érzésükben már újra „fáramászó bárók!” (A lengyelek „anyanyelvét” nehéz lesz majd kiirtani, mert ők – talán megtevésztésül egyedül a világon – *apanyelvről* beszélnek.)

De zökkenjünk vissza logikai időnkbe! Valószínűleg Septimius Severus testvérménje használta utóljára szabad emberként Rómában a punok nyelvét; sohasem tanult meg jól latinul – anyanyelvén irányította a császár-báty háztartását. Suttogták is némelyek, hogy az öreg Cato – „ceterum censeo”! – bizonyára szörnyethalt volna felháborodásában, ha ezt hallja. Korunk elszabadult szenvedélyű nyelv- és „gondolat”-háborúi közepette egyre gyakrabban gondolok az ugyanabban a Rómában 1600-ban a Virágmezőn (!), vas-zablával a szájában, nyelve-megzabolózottan megégetett Giordano Brunóra; e gazzettért a jogutód illetékesek a mai napig sem kértek bocsánatot! Most abból az alkalomból jutott mindez újra az eszembe, hogy Jacques Chirac elnök (némileg indokolt aggodalomtól indítatva) a hatalmas sztrájkoktól-tüntetésekkel sújtott országból – Frankofóniába utazott; halaszthatatlanul és vérmes reményekkel!

„Loquere, ut videam te!” – „Beszélj, hogy láthassalak!” Rosszul tudja és így adta hírül a Magyar Rádió a minapiban, hogy eddig egyedül a szlovákok helyeztek kilátásba szigorú pénz- és egyéb büntetést a „többségi nyelv” „rongálói” ellen. Franciaország már évek óta bünteti – egyelőre csak tetemes pénzbírsággal; és hamarosan börtönnel is! – az angol nyelv kifejezéseinek mind aggasztóbb és agresszívebb rontó használatát az ugyancsak csodálatos francia nyelvben. Jacques Chirac a jelek szerint újra- illetve újjá akarja élesíteni a volt (és jelenlegi) gyarmati országaiban a fél világot behálózó francia „nyelv-uralmat”. Az angolt ugyanis – állítólag – immár egymilliárd ember „beszéli”! (De többször csak mások silány közhely-„gondolatai” szajkózzák.) Nem a világnyelvek tanulása ellen szólnak! Valamit azonban nem szabad elfelejtenünk.

A hajdani és a mai gyarmatosítók századok és évezredek óta végül könyörtelenül elvették a „megalázottak és megszorítottak” anyanyelvét – minden nagyhatalmi gyarmatosító így tett! (Legalábbis megkísérelte. Nekünk egy kalapos király is jutott.) Adták és kényszerítették (*volna* – csak ritkán!) helyébe-helyette mostohaanyanyelvükül a magukét: százmillióra a világ minden sarkában. Hasonlatos ez a jelenség – jöllehet bizonyos vonatkozásokban elkerülhetetlen folyamat mind a mai napig – az esztelen természetromboláshoz, a különféle állatfajták kíméletlen kiirtásához. Szegény a tündér és forgandó szerencse, hogy valamely kihalásra ítélt nyelv csodáját újra megteremtse! Korunkban a vesztélyes kór az illető „megszállt” népek értelmiségét tizedeli elsősorban; számuk iszonyúan nagy! Ki tudja, hány meg hány anyanyelvet irtottak ki ily módon: gyilkos hegygyerrel, jobb érvényesülési lehetőségek kínálásával, szabadságmozgalmak-lázadások fondorlatos szétzilálásával, a tanulás és „modernizálás” kecsgető igazétével, a különféle hittérítésekkel stb.

Anglia a hírek szerint most viszont nem akarja befogadni a hamarosan felszámolásra kerülő Hongkong gyarmat angol állampolgárságú kínaijait. Szép kis anyaország! *Mostohaanyaország*. Csoda? Az írek immár csak angolt sirathatják valamikori anyanyelvüket. Konsztantyin Fegyin orosz írótól egy kolozsvári találkozáson hallottam (nyilván jóval a nyelvi kérdésekkel is foglalkozó „korifeus” halála után),

hogy I. V. Sztálin sohasem tanult meg jól oroszul, de grúzul már nemigen beszélt. Bukarestben akadt „magyar író”, aki *Minden kényszer nélkül* címmel filmet írt a román-magyar vegyes házasságok népszerűsítésére. Nem tudom, manapság hány lív rokonunk él még Lettországon, akiknek a teljes kihalásától már a harmincas évek elején Kosztolányi Dezső aggodva tartott. Talán sohasem lehet már össze számolni a világ ilyen-olyan okból halálra ítélt anyanyelveit. Eddig nem is vállalkozott ilyen lehetetlen feladatra senki.

1978 őszén Genfben egy „nyelvi kísérletem” kisebbfajta botrányt okozott. Néhány hetes svájci utazgatás után gyanítani kezdtem, hogy ott sem fenéki tejfel a nyelv-világ. Nem franciául, hanem németül kértem a feketét, mire a csinos, fiatal kiszolgálónő valóságos fúriaként támadt társaságunkra: „Itt franciául illik beszélni!” A huszonöt éve Svájcban élő házigazdánk azonnal tiltakozott a tulajdonosnál, aki sűrű bocsánatkérések közepette próbálta elsimitani a dolgot. A szép kiszolgálónő pedig sirt. A világ olykor így topog egy helyben e mintaországban is.

Vajon ezért, efféléket érzékelve hisz a jócskán kifakult gloire-ban, annak belső tartalékaiban Jacques Chirac elnök még mindig? Mert legalább akkor a buzgalommal és hírveréssel fogott a hajdani dicsőség újra-élesztéséhez, hogy világfeltűnést keltett; legalább olyan elszántan látott új hódító munkájához, mint amilyen feltűnő módon, nem mindennapi „nagyságát” hangsúlyozandó, Charles de Gaulle egykori elnök cipelte volt magával az Isten markából kinőtt termetére szabott otthoni ágycsón – külföldre is.

De ne menjünk ilyen messzire! Itthon is akad csodálkozónivalónk. Bármily furcsa és megdöbbentő adat: a hazai cigányok hetvenöt százaléka (!) immár úgynevezett *magyar cigány*, mivel elvesztette anyanyelvét. Ugyazólván kézen-közön. Tegyük tehát nyugodtan hozzá: *mostohaanyanyelvűek* mint magyarok. Annyi gondunk és bajunk közepette ezen is el kellene gondolkodnunk. Arról nem is beszélve, hogy Trianon még csak ezután fejtí majd ki a Kárpát-medencében átkos hatását a magyar nyelv lassú, de biztos sorvasztásában. Még dacolunk a herderi jóslattal.

Az 1535-ben született Michel de Montaigne francia bölcselő (a bordeaux-i polgármester, „a leggondosabb atya” egyetlen fia, később ugyanott polgármester, édesapja akaratából először latinul csodálkozott rá a világra; tehát „mostohaanyanyelvűként” indult, franciául csak jóval később tanult meg. Ő nem elvesztette, hanem a latin mellé megtalálta édes anyanyelvét. (Mint Széchenyi István felnőtt korában a magáét a német mellé.) Chirac elnök az ellenkező irányba vitorlázik, illetve egyelőre nem találja a helyét; Frankofónia nagy ám, „gazdag tartomány”, és ő sokmillió embernek kereszajánl – tartok tőle – mostohaanyanyelvet. És hátha ő az a fajta politikus, aki buzgalommal esetleg csak nagy későre veszi majd észre, hogy mostohaanyanyelvben utazása már nem Frankofóniában, hanem Frankofóbiában zajlik. Közben otthon, Franciaországban – tudtommal – ma sem lehet hivatalosan bejegyeztetnihasználni az ősi breton keresztneveket. Ejnye! Eeejjjjjjjjhhhhnyemm.

Egyszerű kijelentő mondat: Ignác Rózsa anyanyelve magyar.

Nyelvműveletlenség, stílusérzéketlenség

Kemény szavakat választottam címül, ismét egyszer. Néhány éve folyóiratunkban (Édes Anyanyelvünk 1993. évf. 3. és 4., 1994. évf. 1. és 2. szám) „Nyelv- és agyficamok” címen mutattam be azokat a rádióból, televízióból, sőt nemegyszer nyomtatásból feljegyzett „apróságokat”, amelyek konkrét megjelenésformájukban mindig egyszerűek és egyediek, jelentéktelen, alkalmi nyelvbtlások eredményének tűnnek; mai felhalmozódásukban mégis fenyegetők. A gyökerekig ásva, azt kellett mondanom: „Anyanyelvünk elsajátításának, de használatának is ... nem a valóság elemző megismerése s az eredmény árnyalati pontosságú átadása immár a fő jellemzője; csupán a közvetlen kommunikációs cél teljesítése; az egyre spontánabbá süllyedő – s a partnerre egyre kevésbé figyelő – pusztán önkifejezés. Valamit kapiskálunk abból, amit hallunk; valamit gondolunk, és valamit kimondunk belőle. Mindezt valahogy a felületen lebegve.”

Határok nélkül

Nemrégiben újból kézbe vettem kiváló pozsonyi kollégáknak, Mayer Juditnak „Anyanyelvi hibapló” című könyvét (Madách, 1990), amelyről „Nyelvműveletlenségünk” címen írtam annak idején értékelő és hozzászóló ismertetést (Magyar Nyelvőr 1992. évf. 1. szám). Példái alapján ott úgy ítéltm: bár tárgyában, forrásanyagában „nemzetiségi” magyar nyelvű művelő könyv, az erre utaló rész („Szlovák hatások a csehszlovákiai magyar nyelvhasználatban”) csak egyharmadát teszi ki anyagának; a kétharmad („Egyéb nyelvhasználati hibák” címen) az általam korábban bemutatottakhoz igen hasonló jelenségeket tárgyal.

A szerző a kétnyelvűség zavaró hatását sejtí az effélék mögött: „a gyerek viselkedése mindig *mintás* volt” (= mintaszerű, példás), „a vegyszer a méhekre *kártalan*” (= nem káros, ártalmatlan), *tollas vad* és *magas vad* (= szárnyas vad, nagyvad). – De gyanúsán hasonlítanak ezekre az olyan példák is, amelyek mögött aligha kereshető idegen hatás. Mint: „*világjárta ember*” (a *világlátott* és a *világot járt* – esetleg: *világlájt* – keveréke); „*négykilósnyi ponty*” (= négykilós, ha egy, négykilónyi, ha több, és egybemérték). S így a szóláskeveredések is: „*Szelíd* vagyok én, mint a ma született *bárány*” (szelíd a *galamb*; a ma született *bárány ártatlan*).

Aggódunk egy időben – úgy a hatvanas évek közepéig –, hogy a szomszédos országokban az újrakezdésként éledező magyar közművelődés, a miénkkel, a magyarországival való kapcsolattartás akkori nehézségei miatt, magyarmelvűségével a fejlődésnek külön útjára lép. Ez a folyamat azután, szerencsére, megállt: a nemzetiségi magyar tömbök önálló alkotói, de

még fordítói is, hozzá-, illetőleg visszakapcsolódtak a magyarországi nyelvhasználati szokáshoz, egyre szorosabban.

Azt szokták mondani: minden rosszban van valami jó. De néha igaz az ellenkezője is: a jóban is lehet valami rossz. Ebben a visszakapcsolódásban például ott lapang az a veszély, hogy a nyelvhasználatbeli „szétlazulás” helyett az „együttlazulás”-nak leszünk tanúi, szóhasználatban, mondatfűzésben, s persze az általuk tükrözött és közvetített gondolkodásban is.

Korlátok nélkül

A nyelvi eszközöknek nem csupán jelentésük van, hanem a használatuk lehetőségét szabályozó-korlátozó stílusértékük is. Aki így kezdené önéletrajzát: „Atyám suszter volt”, mind a két szavával „mellőlőne” a műfajnak; az elsövel „főléje”, a másodikkal „alája”. De a mai rádiós-televíziós-videós ingerözön (rendszerint az olvasás helyett), melynek hatására összefolyik a közel és a távol, a valóság és a

fikció, az igaz és a hamis; meg a mai kommunikációs modor, amely nem ad módot a helyzetek, helyszínek, partnerok, nemzedékek közti különbség érzetének beépülésén alapuló eszközválogatási igényesség kialakulására, kiiktatja ezeket a társadalmilag rögzített értékeket, s így a stílusérzék (szubjektíve) be sem épül a felnövekvő nemzedék tudatába, aminek révén a stílusérték (objektíve) „kimegy a nagymosásban” (pontosabban: az agymosásban).

Egy szóbeli szövegalkotási verseny zsűrielnökékként frogattam fel (korántsem hiánytalanul) bizonyos stílustalanságokat. Három feladatból lehetett választani. Az elsőnek (1.) témája: Példaképem; műfaja: Vallomás; hallgatósága: A teremben ülők. A másodiknak (2.) témája: „Légy híve rendületlenül...”; műfaja: Megemlékezés a honfoglalás évfordulóján, helyszíne: Iskolai ünnepség. A harmadiknak (3.) témája: Milyen könyveket küldjünk határon túli barátainknak?; műfaja: Vitaindító; hallgatósága: Az osztályközösség. Csak vázlatot volt szabad készíteni, háromperces szabadelődáshoz. (Hogy mi melyik feladat keretében hangzott el, azt a téma sorszámaival jelzem.)

a) Érdekes: a versenyzők alig néhány esetben „löttek alá” a feladat szintjének, ilyen kiszólásokkal: „te Úristen!” (1), ez adta „azt a fene nagy önbizalmat” (2).

b) Több volt ennél a „főlé lövés”: a témához vagy a helyszínhez nem illő, bár igényesnek szánt fordulat használata: „sajnálatos az a tény, hogy...” (3), „Jézus Krisztus esetében ezek a tulajdonságok előfordultak” (1), „aki rendelkezik ilyen könyvekkel” (3), példakép az, „aki rendelkezik valami plusszal” (1).

c) Rokon az előző csoporttal az – emelkedett hangúnak szánt – elcsépelet sablonoké: „engem ért a megtszelt feladat” (2), „nekem jutott osztályrészü” (2), „kis hazánkban” (1), „mai rohanó világunkban” (2).

d) A legnépesebb mégis a nyelvi-gondolati (kép)zavarok állománya. Nem elemzem, csak felsorolom őket: aki elgondolkodik rajtuk, bizonyára mindegyiküknél érte a szándékot, de érzi a zavart is. Íme: „Árpád lerohanta a Kárpátokat” (2), hazánk „a zordon Kárpátok ölelő karjai” közt terül el (2), „őseink megalkották nekünk Magyarországot” (2), „magyar édesanya hazánk” (2); – „az előbb citált idézet” (1), küzdött érte, „mint egy anyarozslán” (1), „megjárta az élet tengerét” (1), „életünk porszemként mérhető” (2), „gondolataim hálójának csomópontja” (1), az élet „akadályokkal tarkított aknamező” (1), ma „az értékszerkezetek nem teljesen kristálytiszták” (1); – és: „ha eladjuk a bölcsönket, akkor a sfrunk is kiátkoz” (2).

Harag és megbocsátás nélkül

Nem haragszom mindezért ifjainkra. De sajnálom érte őket. Gyermekeinkben nem alakul ki a szilárd nyelvérzék, mint ahogy nem épül beléjük más vonatkozásokban sem a kontrollkészség és a disztinktív érzék. A nyelvérzék – így fogalmaztam meg jó négy évtizede – „a nyelv törvényeinek megérzése a nyelv tényeinek ismeretében”; más oldalról indulva így: „a szubjektív nyelvsvokás, a magával hozott vagy megszerzett nyelvismeret, illetőleg az abból elvont törvények gyűjteménye”. Tehát spontán működik, de tudatosan kell(ene) megszerezni, hogy önellenőrzésre képes legyen, illetőleg képessé tegyen.

S ám ítélnem érte maradinak: ezért nem tudok megbocsátani azoknak, akik – egyre nyíltabban s egyre nagyobb hangereővel – lesajnálnak az igényes nyelvhasználatra törekvést és törekvőket. Mert ezzel a legemberibb tulajdonságot: az egzakta fogalomalkotásra, az árnyalt gondolatfűzésre, a rezdületnyi pontosságú gondolatátadásra igyekvőket akarják visszatartítani a spontán reagálás állati szintjére.

Cui prodest? Kinek áll ez érdekében?!

NE TUDD MEG!

Ne tud meg, mi az egyik legfölkapottabb társalgási fordulat mostanában: a *ne tud meg!* Ne tud meg továbbá, hogy a diáknyelvből indult hódító útjára, de egyre többen „titkolóznak” vele az idősebbek is. És ne tud meg azt se, hová vezet ez a nagy népszerűség: a többes számú forma után előbb-utóbb ki fog fejlődni a magázódó változata, ha ugyan már meg nem született.

Ezekkel a mondatokkal egyben arra is igyekeztem fölhívni a figyelmet, hogy a divatos beszédpaneleknek – bár rendszerint kielégítetlen kommunikációs igény kelti életre őket – általános jellemzőjük valamiféle logikátlanság. A *ne tud meg!* használatok például a megszólaló kezdésként szinte elsőpör bennünket e meglepő kívánsággal, aztán pedig szépen előadja, amit nem kellene megtudnunk... Az élőnyelv azonban annyira kínálja, valósággal szájába adja az embereknek az efféle „előre gyártott” elemeket, hogy észre sem vesszük az ellentmondásokat (vagy esetleg ekként vélekednek a kérdésről: „az egy dolog...”). Így lesz a tartalmas kifejezésekből hangzatos, üres szólam.

Nem kétséges, hogy a megnyilatkozás háttérében többé-kevésbé kitapintható – de nem föltétlenül tudatos – törekvés, készletelés áll. A *ne tud meg!* üzenetértéke tulajdonképpen nem más, mint a beszélő szándéka, tehát valójában önmagát jellemzi vele. A fontoskodó, affektáló viselkedésmód kelléke ez a hatásvadász előkészítés, amelynek segítségével kisszerű, jelentéktelen eseményeket is „eszméletlen”-né lehet avatni. Persze, csak akkor, ha nem nézünk alaposabban a szavak mögé.

Úgy gondolom, a nyelvi divatjelenések elválaszthatatlanok az általuk közvetített magatartásformáktól; mi több, érzékenyen követik azok társadalmi méretű mozgásait. A divatos attitűdök közvetve újabb és újabb tetszetős szerkezetet alakítanak ki maguknak, bár ezeket a folyamatokat sok más körülmény (pl. egyes idegen nyelvek hatása) szintén erőteljesen befolyásolja. Azt hiszem, közelebb kerülhetünk bizonyos történések pontosabb magyarázatához, ha különös érdeklődéssel tekintünk a társadalom és a nyelvhasználat kapcsolatrendszerére.

S hogy meddig tart még a *ne tud meg!* virágzása? Azt majd megtudjuk.

Nemesi Attila László

Donor, spekuláció, humánpolitikai menedzser

Változó életünk a szavak (görbe) tükrében

A társadalom belső szerkezete most a szemünk előtt változik, s vele együtt változik a szókincs is. Naponta találkozunk új adatokkal: meglepőeket, furcsákat is bőven hoz elénk az élet.

Az egyik legfrissebb jelenség: *donor* szavunk jelentésbővülése. Az idegen szavak kéiszótárának (Bp., 1960. Szerk. Bakos Ferenc) jelentéseit alapul véve 15–20 évvel ezelőtt – a szervátültetések gyakorivá válásával – tapasztaltuk már a *donor* jelentésbővülését. Egy egészen friss hír („Magyarország belép a *donorok* táborába”, Népszabadság, 1996. január 18.) a jelentésbővülés újabb lehetőségét jelzi. A hír szerint „Százmillió forinttal Magyarország is bezárul az ENSZ égisze alatt létrehozott, a délszláv újjáépítést szolgáló alapba”. A *donor* jelentése itt 'vkít vmivel támogató, segítő közönség, ország'. A szó teljes jelentéskörébe ez természetesen belefér, csupán az új jelentés használati köre kerül távolabb az alapjelentést adó szakma körétől. Olyan értelemben sem tipikus esete ez a jelentésváltozásoknak, hogy az új jelentés nem egy jól körülhatárolható rétegnyelvből indult ki. Újabb néhány év eldönti, hogy a most felbukkant új jelentés megköt-e a köztudatban és a nyelvhasználatban.

Egy másik friss adat: *spekuláció* szavunk jelentésváltozása. Azt hisszük, jól ismerjük ennek a szónak a jelentéseit. Legalábbis azokat, amelyeket az idegen szavak kéiszótára feltüntet. A pénzügyi-gazdasági műveletekben átlagosan tájékozott ember a szóárbeli három jelentéscsoport jelentéseiből a pejoratív árnyaltakat ismeri.

A gazdaság szerkezeti átalakulásával, a bankszféra szerepének megnövekedésével, a tőzsde újraéledésével a közgazdaság szókincse a korábnál erőteljesebben hatol be a közhasználatba. Mégis meglepőnek tűnt Surányi György közelmúltbeli kijelentése: „A spekuláció nem negatív kategória...” (Népszabadság, 1995. november 5.). Nem kételkedhetünk abban, hogy a bankvilág, a liberalizált gazdaság szóhasználatában ez így van, az emberek többsége azonban még nem tart itt sem tájékozottságban, sem gondolkodásban. Jóllehet az idegen szavak szótára is hozza a szó ezen mellékjelentéseit, a köztudatban inkább a pejoratív tartalmúak élnek. (Érdekes, hogy a *spekulál* ige jelentéseit nem nyomja ennyire negatív árnyalat.) Meg kell tehát szoknunk, hogy az 'üzérkedés' jelentéskörében a korábról ismert értelmet eddig nemigen használt jelentések teszik teljessé: az új bank- és tőzsdeügyletek kapcsán a szakma köreiben egyáltalán nem pejoratív tartalmú 'merész kereskedelmi vállalkozás', 'üzleti játék' stb. Az élet diktálja így.

Nyelvileg nézve nem igazi jelentésváltozással van dolgunk, hiszen ezt a jelentést korábban is ismerhettük (volna). Arról van szó, hogy a társadalom mozgásával, egy ágazata belső súlyának megnövekedésével a szó jelentésszerkezetében hangsúlyváltás áll(hat) be. Érdekes változás, de még szoknunk kell.

Arra is sok példa van, hogy a társadalom változásakor mesterségesen cserélődik ki a közélet bizonyos szóanyaga (lásd *tanácsítók*; *vb-titkár* > *jegyző*). Ez is, más adatok is bizo-

nyítják, hogy nincs gond, ha a magyar társadalmi gyakorlattól már korábban szentesített szóval nevezik meg a fogalmat. Furcsa azonban, ha a társadalmilag meghaladott megsokkottat idegen szavakból alkotott szerkezettel helyettesítik. Ilyen a nemrég született *humánpolitikai menedzser* is. A fogalmat ismerjük, a korábbi *személyzeti vezető*-ről van szó. Ez a megnevezés beépült közéleti szóanyagunkba, s nyelvileg is szerencsésebb volt. Az új név fontoskodó is, rossz is. Jelzői tagja – legalábbis egyik jelentésével – arra utal, hogy az egyén ügyeivel foglalkozó, az embert segítő személyre kell gondolnunk (a szótárak mutatják, hogy a *humánus*, *humánus* még nemesebb tartalmakat jelöl). Gondoljuk csak meg, mennyire nem ez a helyzet például olyankor, amikor a humánpolitikai menedzser azt a feladatát teljesíti, hogy átadja az elbocsátásról szóló határozatokat. Nem túl *humánus* politikai feladat! Még ez a hálátlan szerep is természetesebb a *személyzeti vezető*-től, mint a *humánpolitikai menedzser*-től. Babitscsal szólva: „A Régi jobb volt!” Nem természetes, hogy az ilyen újdonságokat szó nélkül el kell fogadnunk.

A magyar szavak körében is előfordul, hogy zavar bennünket valami. Néhány évtizeddel ezelőtt – ugyancsak rendszerváltozás után – sok vita volt *úr* szavunk használatáról. Akkor egy-másfél évtizedre indokolatlanul visszaszorította az *elvtárs*. Aztán lassan beállt a normális állapot: a maga helyén használták az *ur-at* is, az *elvtárs-at* is. Most ismétli magát az élet: az *úr* szó ismét áldozat lehet. Ahogy akkor egy időre mindenki *elvtárs* volt, most meg minden férfi *úr* lett. Akkor az *ur-at* állítólagos feudális kötődése miatt utálták ki, ma a demokratizálódás nyomán erőltetik rá mindenkire. Különböző élethelyzetek mutatják, hogy ez sem jó. Megszólításokbeli, megnevezésekbeli unos-untalan használata kikezdi a szó több évtized alatt megszokott tartalmát, éppen azokat a jelentéseket őrösíti ki, amelyek miatt nem nélkülözhetők. Ma csak választékos beszédben halljuk, hogy „az a *kolleگا*”, „az a *barátunk*”, „az a *férri*” stb., helyettük a legtöbb helyzetben ezt mondják: az *úr*. Míg korábban, az *elvtárs* szó nagy felütása idején is megmaradt a *lelkész úr*, *tisztelendő úr*, *főorvos úr*, *ügyvéd úr* megszólítás, megnevezés.

A mai általános urazás nemcsak unalmas, egyoldalú, hanem igen gyakran pontatlan, sőt neveléses is. A hajléktalan ember helyzetét mit sem változik azzal, ha a riportokban *úr*-ként emlegetik, az meg neveléses is, amikor a rendőrségi hírekben, tájékoztatókban ilyeneket hallunk: „majd az *úr* lelőtte az áldozatot...”, „a két álarcos *úr* a pénzzel elhajtott a helyszínről”. Ezekhez hasonlókat közéleti riportokban is gyakran hallunk.*

Jó lenne, ha a közélet szereplői, a publicisztika művelői nemcsak a politikai hangulatokra figyelnének, hanem a szavak hangulatára is.

Zilahi Lajos

* Az *úr* efféle fölös, neveléses használatáról előző számunkban is írtunk: Zimányi Árpád: Nem akarok *úr* lenni! (ÉA. 1996/1: 8). Ugyanerről már 1993-ban: Kemény Gábor: Nyelvi mozaik (ÉA. 1993/3: 5; 1993/4: 9). (A szerk.)

A MAGYAR ÁLLAMNYELV 1100 ÉVE

1994-ben volt 150 éves a magyar mint államnyelv. Pedig magyar államnyelvről gyakorlatilag még 1868-ig nem beszélhetünk. Persze magyar nyelv az államnyelvi státus előtti is létezett. A fejedelmek, a királyok nyilván magyarul vagy magyarul is beszéltek. Hogyan alakult ki a magyar államnyelv?

Érdeemes lenne a magyar nyelv történetét nyelvpolitikai szempontból is megírni! Ha így közelítünk hozzá, akkor az ósmagyar időszakban a gyakori többnyelvűség, kevertnyelvűség állapotát kell feltételeznünk. A magyar nyelv és a vele érintkező nagyobb nyelvek egyfajta közvetítő, közlekedő nyelvet, *lingua francát* alkotnak. A kettős honfoglalás elmélete szerint is többféle magyar nyelv létezhetett. A 895-ös, 896-os honfoglalásban a magyar mellett török törzsek is részt vettek. Lenne kellett egy közvetítő nyelvnek!

Géza fejedelem és István király udvarában tarka többnyelvűséggel találkozhatunk volna. A görög és a latin küzdelméből ez utóbbi vált ki a különböző nyelveken beszélők, a kancellária, a hivatalosság, a fontos iratok, a szellemi műveltség közvetítő nyelvűvé; tehát államnyelvvé; a magyar királyságbeli *lingua francává*. A latin lett a *patria lingua*, a *hazai nyelv*. S ezzel megkezdődött a magyarországi latin több mint ezeréves, napjainkig is tartó története.

A magyarországi középkori latin nyelv alakítási rendszerében azonos volt ugyan a klasszikus latinnal, de kiejtésében, analitikusabb mondatszerkesztésében, sőt még szókinésében is jelentősen eltért tőle. A latin és a magyar nyelv használati megoszlása különleges belső kétnyelvűségi állapotot teremtett a középkori Magyarországon. A latin nyelv jelenítette meg és egységesítette az államot, a magyar nyelv a népet. A „közönséges” helyzetben lévő magyar nyelv alaptulajdonságai: kulturális hagyományai, a korábbi többnyelvűségben megedződött szintetizáló hajlama, alkalmazkodni tudása lehetővé tette, hogy az évszázadok során fokról fokra növelje státusát oly módon, hogy közben nyelvi befogadó- és átadókészsége és belülről sugárzó szüntelen megújuló képessége rendkívüli erejű volt. Elgondolkodtató, hogy a magyar népi kultúrához közel álló népek (besenyők, jászok, kunok) elvesztették nyelvüket (de nem veszítették el identitásukat), a magyar nyelv pedig fenn tudott maradni nem államnyelvi helyzetben több ezer éven át.

A középkori és újkori „közönséges” helyzetben használt magyar nyelv ugyancsak kétnyelvűsödött. Természetes kommunikációs okból kétnyelvűek voltak mindig a széleken lakók, de az ország belsőjében, kompakt tömbökben élő bevándorlók is sokszor stabilan megőrizték eredeti anyanyelvüket, sőt a körülöttük lakó magyarságot is kétnyelvűvé tették, olykor pedig asszimilálták.

A latin nyelv kiegyensúlyozó szerepét a felvilágosodás anyanyelvi kultúrát szor-

galmazó eszméi, Herder borús jóslata a magyar nyelv kipusztulásáról és II. József 1784. május 11-i nyelvrendelete borította föl. II. József nem nacionalista, sokkal inkább praktikus, a Habsburg-birodalmat egységesítő célból kívánta a német államnyelvet bevezetni. Nem gondolhatta, hogy a nyelvkérdés ennyire összekapcsolódik az emberi jogokkal és a méltósággal. 1790-ben ezt a rendeletét is visszavonja.

1792-ben II. Lipót engedélyezi a magyar nyelv oktatását. Ekkor alakult meg a pesti egyetemen az első magyar nyelvi tanszék. Ezzel a Habsburg-birodalmon belül a magyar nyelv lett az első, amely jogokat harcolt ki magának. A Monarchia vezetői a németesítés-nemzetinyelvűsödés hatalmi libikókájával a máig ható nemzetiellenetiek magvait hintették el.

Míg a magyar rendek a XVIII. század végén az elnyomó német nyelvvel szemben a patria linguát, a törvényes és honi nemzeti nyelvet, a latint védelmezték, két évtized múltán már a holt, kultúrafejlesztésre alkalmatlan latin nyelv helyett a magyar nyelv emancipálásáért alakult ki küzdelem. Az 1825–27-es reformországgyűlésen a fő kérdés már a nyelv ügye lett. A reformkor eszméinek kibontakozása vezetett el az 1844. évi II. törvénycikkhez, amely a magyar nyelvet államnyelvvé nyilvánította. A latin nyelv különleges magyarországi helyzete (oktatása, szellemi sugárzása) még egy évszázadig megmaradt, s ennek a kiemelt nyelvi szerepnek a maradványai napjaink nyelvhasználatában is kimutathatók. A német nyelvi hagyomány és a nyelvi presztízs ugyancsak máig hat.

Az 1844-es nyelvi győzelem maradéktalanul csak 1860 után érvényesülhetett. A szabadságharc bukása után ideiglenesen a német lett a közigazgatás, a közoktatás nyelve, a pesti egyetemen is németül és részben latinul folytak az előadások. Ferenc József az 1860. október 20-i diplomában újrendezte a nyelvi kérdést: a közigazgatás és a bírászkodás nyelve ismét a magyar lett, az iskolák szabadon választhatták meg képzési nyelvüket, a városi és megyegyűléseken pedig mindenki azt a nyelvet használta, amelyiket akarta.

Az 1868-as országgyűlés vezette be ismét a magyar államnyelvet: a nemzetiségi törvény pedig minden polgár számára biztosította az anyanyelv szabad használatát. Ez volt egyébként a kontinens első nemzetiségi törvénye. A Monarchia két uralkodó államnyelve a német és a magyar lett. A dualizmus gyümölcseiből minden nemzetiség részesült; elindult a polgárosodás; de kollektív nyelvi jogokat mégsem fogalmaztak meg. Holott a Kárpát-medencében élő népek már évszázadok óta hozzászórtak a különböző szintű kollektív jogokhoz, autonómiákhoz.

Egyébként ezt a kérdést a középkori magyar királyságot leszámítva egyetlen Kárpát-medencei államnak sem sikerült megnyugtatóan megoldania!

Az 1920-as trianoni békeszerződést követően az új államokban a Habsburg-birodalom és a Monarchia tipikus nyelvpolitikai problémái születtek újjá, részben más szereplőkkel. Egy-egy rövid ideig tartó szerencsés kísérletet leszámítva (pl. Romániában a moldvai csángók anyanyelvi iskoláztatása, Jugoszláviában a „környezeti nyelv” szemlélete) folyik az etnikai és nyelvi alapú hátrányos megkülönböztetés, a Kárpát-medencei nyelvi háború.

Magyarországon a trianoni „szabályozás” eredményeként a magyar nyelv ismerete és elterjedése általános, különösebb államnyelvi nyelvpolitikai feladataink nincsenek. A történelmi nemzeti közösségek olykor az anyanyelvi iskoláztatást tartják „szűk keresztmetszetű”-nek. Ennek azonban sokkal inkább praktikus és pénzügyi akadályai vannak; politikai és hétköznapi diszkriminatív jelenségek még elvétve sem fordulnak elő.

Magyarország határain túl azonban Európa egyik legnagyobb nemzeti közössége jött létre más (ráadásul változó) országok és politikai berendezkedések fennhatósága alatt. A magyar nyelv beszélőinek hivatalos száma, a nyelv használati köre, ezzel presztízse számottevően csökkent. A magyar nyelv népeket összekapcsoló, kommunikációs szerepe azonban nincs leáldozóban.

A magyarországi államnyelv(ek) áttekintése azt mutatja, hogy az egyszer már évszázadokig élvezett stabilitást, nyugalmat csak az autonómiák különféle szintjeinek, az etnikai és más közösségekhez kapcsolódó kollektív jogoknak a megadása és tiszteletben tartása hozhatja vissza. Ennek emblematikus (jelképszerű) nyelvi jegye: a tartós és sokféle szintű többnyelvűség, amelyben egyetlen egynyelvű állampolgár sem érezheti magát kirekesztetnek.

Mindehhez egészen biztosan nem államnyelvvédelemre, nem „többségvédelemre” van szükség, hanem sokkal inkább a helyi közösségek jogainak bővítésére. Ez persze a nehezebb, a kevésbé látványos és a csak hosszú távon gyümölcsöző aprómunka. A jelen idők nem segítik ezt a tevékenységet.

Balázs Géza

Van-e szükség anyanyelvi törvényre?

A legutóbbi évek olykor szinte már meghökkentő nyelvi „eseményei” – legfőképpen az idegen szavak, kifejezések és szerkesztésmód nagyarányú térhódítása –, továbbá a némely szomszédos vagy távolabbi országban kidolgozott nyelvtörvények nyomán nálunk is egyre többen vetik fel egy nyelvvédelmi törvény megalkotásának gondolatát.

Mivel az anyanyelvnek inkább nyelvtörvény nélkül, mint nyelvtörvénnyel, de megfelelő módon és eszközökkel való hatékony védelmét szerkesztőségünk is fontosnak, sőt elengedhetetlennek tartja, a következőkben – mintegy vitaindítóul – átnyújtunk olvasóinknak egy kis csokrot az azokból a cikkek-ből, levelekből, amelyeknek írói ezzel a kérdéssel foglalkoznak. (Többnyire rövidítésre is kényszerültünk; ezért itt kérünk elnézést a szerzőktől.) Ha – akár éppen e problémafelvető írások nyomán – mások is érdemben hozzászólnak e fontos kérdéshez, a témára lapunkban – s talán nem is csak ott – még visszatérünk. *A szerk.*

Miért van szükség anyanyelvvédelmi törvényre?

Az anyanyelv védelmének a gondolatát természetes módon cipeltem magammal és magamban Erdélyből.

Sajnos éppen Budapesten kellett meggyőződnöm arról, hogy itt, az anyaországban is szükség van az anyanyelv védelmére. Sőt! Mondanék néhány sikoltó adatot: Budapesten minden 300 fölirat közül csak kilenc magyar nyelvű; a fővárosiak szókincs-cse gyatra, néhány száz szó forog nyelvükön, s azokat is a jellegzetes budapesti kötőszókkal tűzdeli össze; a sajtó, a tévé és a rádió nyelvazete egyszerűen büntett... Aggodalmammal többször előhozakodtam néhány kimondottan magas szintű intézményfélében, és javasolni is merészelttem az anyanyelvvédelmi törvénytervezet kidolgozását, de az egészből nem lett semmi. Ekkor határoztam el, hogy az Összmagyar Testületünknek kell föl-vállalnia ezt a magasztos munkát!

Megértésre és támogatásra találunk. Két bizottság alakult: az egyiknek feladata a beérkező vélemények összegzése, figyelembe véve a jogászok és nemzetközi jogászok meglátásait, a másik bizottság pedig megszövegezi, röviden, a vélekedések közös nevezőjét, vagyis: megfogalmazza az anyanyelvvédelmi törvénytervezetet.

Hangsúlyozom, ez az anyanyelvvédelmi törvénytervezet nem irányul más nyelven beszélők ellen! Hiszen ha én történetesen tiszta levegőt akarok szívni, ez nem azt jelenti, hogy mások elől elszippantom a levegőadagot, hanem azt jelenti, hogy védeni akarom a közös levegőnk tisztaságát. A magyar nyelv védelmét csak akkor biztosíthatjuk, ha minden más nyelven beszélő állampolgárunknak úgy-

szintén biztosítjuk az ő anyanyelve védelmét is.

Végezetül: ha semmi hasznosat eddig nem műveltem volna, büszke vagyok arra, hogy ezt a kifejezést, hogy „zilángolnak a hőpelyhek”, szerénységgem csempészte be a magyar irodalomba... S ezt néhai Édesanyámnak, Édes anyanyelvemnek köszönhetem.

Ezért (is) szükséges az anyanyelv-védelmi törvény.

Bartis Ferenc

Nyelvirts törvénnyel és anélkül

A szlovák parlament éppen mostanában fogadta el a nyelvvédő törvényt – magyarellenes éllel, bár arról is meg vagyok győződve, hogy a szlovák törvényhozóknak megért annyit a saját anyanyelvük, hogy védelmezzék a legfelsőbb fórumon hozott törvénnyel. Romániában a tanügyi törvényről folyik vita, melynek megint csak nyelvi vonatkozásai vannak, főleg az ottani magyarság szempontjából.

Nálunk egyaránt komoly bajok vannak a társas érintkezéssel, a megszólítással; a nyelvi agresszivitást fejezik ki az öncélú tragárságok; önzonosság-, bizalom- és perspektíva hiányt mutatnak a gátlástalanul és bárgyún használt anglo-amerikanizmusok, megrontva az ép nyelvérzéküket, rombolva a nyelvi struktúránkat, gátolva a nyelvi önfejlődést. Én már annak is örülnék, ha nyelvtörvény helyett legalább állásfoglalást látnék a Magyar Nyelvtudományi Társaság vagy az MTA Nyelvtudományi Intézete nevében, valamiféle nem kötelező ajánlást, figyelemfelhívást, netán nemzeti akcióprogramot.

Katona Imre

(Átvéve a Demokrata 1995. 49. számából)

Levél a szerkesztőséghez

Tisztelt Szerkesztőség!

Évek óta „járatója”, helyesebben olvasója vagyok az Édes Anyanyelvünknek. Csak jót és elismerő szavakat mondhatok törekvéseikről. A legutóbbi számok alapján merült fel bennem az a gondolat, hogy a francia példa nyomán az országgyűlésnek „nyelvvédő törvényt” kellene alkotnia. A következőkben a teljesség igénye nélkül felvázolom elképzelésemet. [Ebből mi terjedelmi okokból csupán egy-két gondolatot adunk közre. *(A szerk.)*]

Vállalatok, cégek elnevezése

1. Minden olyan vállalkozás, mely legalább 51%-ban magyar tulajdonban van, csak magyar védett (márka)-nevet vehet fel. Kivételek a már meglévők.

2. Nyilvános (utcai) feliratok, cégek elnevezése csak magyar lehet. Az idegenforgalom érdekében a magyar felirat alatt egyharmaddal kisebb betűvel bármely idegen nyelven fel lehet tüntetni az üzlet, vállalkozás elnevezését, célját. Kivételek a Magyarországon élő nemzetiségek intézményei.

3. A Magyarországon, többségében magyar tulajdonú cég által gyártott termék csak magyar védett nevű lehet. A 2. pontban említett szempontok itt is alkalmazhatók.

Hangsúlyoznom kell, hogy ez a „törvényjavaslat” nem irányul a Magyarországon élő bármely nemzetiség vagy külföldi ellen. Mindenki olyan nyelven beszél, ahogy tanult, tud vagy akar. Ez alkotmányos joga mindenkinek. Itt kizárólag a magyar nyelv védelméről van szó. A felelősség elsősorban a nyomtatott és sugárzott hírközlés kezében van.

Timaffy Miklós

MAGYAR NYELVTÖRVÉNYT!

Értem én a szándékot, hogy ha egy külföldi cég olyan magyar munkatársat keres, akinél elengedhetetlen az anyavállalatnál használt nyelv tudása, akkor toborzó hirdetését ezen a nyelven jelenteti meg. Vélelmezve, hogy ez néminemű előszűrést jelent: a hirdetésre föl sem figyel, jelentkezni sem fog, aki az adott nyelven nem olvas, nem beszél. Mégis, vajon holmi nemzeti túlérzékenység-e, ha ezt kifogásolni merjük. Ha ez, sokunk szerint a kultúrimperializmus egyik jele. És ellene akár törvényt is szeretnénk.

Az idegen nyelvű hirdetések csak egy csekély hányadát adják a hazánkat (is) elárasztó nyelvi imperializmus kiáltó jegyeinek. A legfeljebb az új vállalkozások elnevezésében, valamint a cégtáblák világában eluralkodott idegennyelvűség. A nagy hagyományú nemzetközi vállalkozások és leágazó sarjadékaik persze nem fognak külön, magyar nevet kiagyalni maguknak. Ne is tegyék. Még azt is megértem, ha az újonnan új vegyes vagy akár a színmagyar új vállalkozások, amelyek kivételre törnek, ugyancsak igyekeznek a nemzetközi üzleti életben is ismerősen hangzó nevet választani.

Az viszont, hogy ma már mind kevesebb az üzlet, a bolt, az ivó, a vendéglő, a kocsmá, a szálló vagy szálloda; valamint az, hogy a jövő

századot előlegező, új eljárások és felszerelések idegen szaknyelvét jobbra már nem is próbáljuk meg magyarra fordítani, aggasztóan vetíti előre egy olyan társadalom képét, amelynek a nyelve magyarságában úgy szegényedik el, hogy igazán az átvett – javarészt angol – nyelvyaggal sem válik gazdagabbá. Mert az utóbbi amolyan szakmai *pidginként* honosul csak, nem szervezedik.

Természetesen tudom: olyan folyamatokról van itt szó, amelyeket törvényekkel szabályozni nehéz, sőt megnyugtatóan lehetetlen. Ezért az általam javallott magyar nyelvtörvénynek főként jelképes értelme lenne. Jelzésértéke. Azt tükröznék, hogy mind nyitabb nyelvi gyarmatosításunkat nem hagyjuk szóltanul.

Fölmerülhet eközben, hogy ma, 1995 és 1996 fordulóján magyar nyelvtörvény meghozatalát javasolni nem más jelent, mint dacos visszavágást. Ez a vélelmezés nem egészen indokolatlan. De hitem szerint éppenséggel nem szabadna követnünk sem elveiben, sem előírásaiban és eljárásaiban némely, szomszédágunkban lévő, ifjabb nemzetállamok etnikai-nemzeti kisebbségi érzésükből fakadó heveny nyelvóvó törvényeit vagy törvényen kívüli törekvéseit.

Ellenkezőleg, a magunk nyelvtörvényét úgy kellene megalkotni, hogy az a nálunk honos kisebbségek anyanyelvhasználatát, legyen az egyéni vagy közösségi, helyi, iskolai vagy hivatali, semmiben ne korlátozza, hanem éppenséggel szorgalmazza. Nem a nagyobbát védené a kisebbtől – ami legalábbis meglepő, rendhagyó –, hanem a kisebbet a nagyobb(ak)tól.

Főként persze a lehengető angol-amerikai hatástól. Mert nincsen ugyan semmi kifogásom az ellen, ha az eszperantóval és a többi, eleve hamvába holt műnyelvel szemben nyilvánvalóan az angol kínálkozik – ha lesz ilyen egyáltalán – világnyelvül. Ehhez azonban nem szükséges az, hogy az angol a kisebb-nagyobb más nemzeti nyelveken belül is túlságos erőre, befolyásra tegyen szert. Ez akkor sem indokolt, nem „jogos”, ha egy múltbeli példa, a latiné ehhez előképül szolgálhat.

Végezetül még egy érv a magyar nyelvtörvény meghozatala mellett. Talán egy kicsikét ez is segítene elejét-erejét venni a mind gyakoribb, rosszízű, hebehurgya, ártalmas magyar-kodásnak.

Lázár István
(Átvéve a Népszabadság
1995. dec. 13-i számából)

„Idegen, korcs szavak romboló hada jár...”

– írta Vészi Endre Ó, nyelv, örök hazám című versében, még valamikor 1935 táján. Pedig akkor még...!

Olvasgatók a győri utcákon; egyre gyakrabban jut eszembe ez a vers. Hát még az a sok hadakozás, amit Kosztolányi vívott. A legtöbb panasz persze fiataljaink nyelve miatt hangzik, ám én erre azt mondom: őket is mi neveltük, ez a társadalom hagyta beszédüket olyaná lenni, amilyen.

Szóval olvasgattam a cégtáblákat, hirdetéseket, s egyszer csak egy plakáton állt meg a tekintetem. Színes, tiritarka kiírások, csábítások; apró kis kockákban a fiatalokat csalogatja a

NO FEAR SHOP

elnevezésű cég, szervezet... A szándék dicsérendő. Ifjaknak mintegy hatvan üzlet s vállalkozás kínál figyelmet érdemlő kedvezményrel különféle szolgáltatásokat. Ám hogyan!

Csak néhányat, a legvadabbakat jegyeztem ide s adom közre okulásul. Tehetünk még valamit?!

PROGENT	SOLAR	CACTUS	TERAZO
Fehérnemű	CENTER	COLLECTION	Videofilm-kölcsönző

MUSIC	ORACULUM	LA VOILA	HAJmeresztő
DOMÉ	Optika-fotó	Parfumerie	showHAJ

SCOTSCLUB	ALEX STUDIO	HAPPY BOX	NO FEAR
	ALBANEROSA	Ajándéküzlet	SHOP
	COSMETICI		

VARRADERO	O'NEIL	TRAPP	RIFLE
CLUB	SPORTWEAR	AEROBIK	PRIMARY
		CLUB	JEANSWEAR

B		P
O		O
D		W
Y		E
		R
B	BODY	L
U	POWER	I
I		P
L		T
D		O
I		N
N		
G		

Tisztelt Olvasó! Ezt a hirdetést nem valamely angol vagy amerikai cég vagy vállalkozás tette közzé, hanem egy olyan szervezet, amelyet így híznak: GYŐRI TANULÓKÁRTYA EGYESÜLET.

Ennek az angomániának persze még számos győri példáját tudnám előhozni, de amennyire tudom, az ország minden városában hemzsegnek a hasonlók. Milliószámról van még akkor is, ha egy 1986-ban kijött, akkori belkereskedelmi miniszteri rendelet megtiltotta az idegen kifejezések alkalmazását a cégtáblákon. Kivételt csak a nemzetiségek esetében tett: nekik megengedte, hogy két nyelven tudassák a vállalkozás mibenlétét. Ki emlékszik már milderre...!

Kosztolányi Dezső rengetegét háborgott az idegen kifejezések láttán. Kis mérgelődésemet nem tudnám méltóbban befejezni, mint ő, még 1931-ben:

„... hivatalos nyelvi védelem alá helyeznék minden hirdetést, minden fölírást, minden értesítést, mely falakon, boltok kirakatában vagy fenn az égbolton – hírverő lángbetűk alakjában – ezrek és ezrek figyelmét kelti föl, s gombatelepe lehet nyelvi járványoknak.”

A Tülvilági séták 4. részében adja ezt a bölcs tanácsot. Csatlakozzunk hozzá, segítsük a nyelvi (ön)védelmet ezzel a néhány sorral is!

Mónus Imre

JIC-HÁK

(Egy héber név átírásának tanulságai)

Noha már nem kevés idő telt el az izraeli miniszterelnök eleni gyilkos merénylet óta, talán nem hiábavaló emlékeztetni egyrészt arra a zavarosságra, ahogyan *Jichák Rabin* nevét a sajtóban – és némelyik könyvben is – olvashattuk, másrészt némi tanulságot levonni belőle.

Persze, az írásbeli tévedések elkerülése végett a legegyszerűbb az lett volna, ha felütik a Keleti nevek magyar helyesírása c. kötetet (Akadémiai Kiadó, 1981.). Ennek 845. oldalán találjuk a *Jichák (Bibl); (Ivr)* szócikkkecskét. Aki valaha, akár egy kicsinység is, foglalkozott hebraisztikával, vagy más okból ismeri a héber betűket, okkal állítja: egyetlen nyelv sincs olyan kedvező helyzetben, mint a magyar, amelyben ez a *Jichák* írásmód betű- és hanghíven azonos az ivrit eredetivel. Ezzel egyúttal rá is mutattunk, milyen tanácstalanok lehetnek azok az újságírók – vagy írásait a szövegszerkesztőbe átvivő kollégáik –, akik, mint sok esetben láttuk, a név két szótagját így választották el: *Ji-chák*, mintha bizony a *ch* itt egyetlen hang volna. Pedig nem egy, hanem kettő, úgyhogy közöttük van a szótaghatár. Tehát helyesen: *Jic-hák*.

Megjegyzést érdemel az az apróság is, hogy ahol a nevet viszonylag a legjobban írták le, épp ott az *a*-ról elhagyták az ékezetet: *Jichak*. Nem tudni, milyen okból, rendszerint az arab nevek átírásakor is elvész ez az ékezet, és például *Al Ahrám*-nak írják, nyomtatják a tekintélyes egyiptomi lap nevét (pontos átírással: *al-Ahrám*), s nem *Szaddám*, hanem *Szaddám* az iraki elnök neve.

Visszatérve a *Jichák* névre, aligha tudja mindenki, hogy ebből származik a magyar *Izsák* név. Ezzel el is érkeztünk ahhoz,

ami miatt több nyelv is ennek megfelelőjéből indul ki az átírásban. A magyar szövegekben fellelhető legtöbb hiba is ebből, leginkább az angol átírás bonyodalmaiból ered. Tudvalevő, hogy az angolban a szó élén álló *j* legtöbbször *dzs* ejtésű (mint például a *Jimmy-Dzsimm* vagy *Joe-Dzsó* nevekben). Az angol tehát nem fogadhatja el a héber eredetiben a szó elején álló *j* betűt. Hanem? Sajnos nincs egységes átírásmód, és ebből sok kuszaság származik. A szegény olvasó meg nem is sejtí, hogy a *Yitzhak, Itzhak, Itzhaq* és több változatuk mind a *Jichák* név tökéletlen átírása. Sőt! Newton keresztneve, ugyebár, *Isaac* volt, ugyanígy a világhírű hegedűművész Sterné is az. Vagyis *Izsák* – mondhatnánk magyarul. Csakhogy épp az a több mint furcsa, angolul *Ajszek* ennek helyes kiejtése, ilyenformán az átlagosan művelt angolok – és az angol kiejtést követők – nemigen tudják, hogy a *Jichák* meg az *Isaac* ugyanaz a név, illetve az utóbbi az előbbinek a származéka.

Azt mondhatja a t. Olvasó, hogy az ebben a cikkben írottaknak nincs sok közük édes anyanyelvünkhöz, így az Édes Anyanyelvünkhöz. Szerényen jegyzem meg: tévednek. Az elmondottak a magyar helyesírás szabályai 11. kiadásának 218. pontjából következnek. Belőle idézem: „... a nem latin betűs írású nyelvek neveit és szavait a magyar ábécé betűivel, lehetőleg a forrásnyelvből (tehát más nyelv közvetítése nélkül) írjuk át.” E szabálynak megfelelni anyanyelvi műveltségünk része. Az igaz, hogy a szabálypontban forrásnyelvnek nevezett nyelveket ehhez ismerni kell. Mindet persze lehetetlen, de minél többet, annál jobb. Lám csak, a nyelvek egymásmellettsége ilyen közlekedérendszer!

Szántó Jenő

Még egyszer a különírásról

Érdekes felvetéseket tartalmaz **Pásztor Emil**nek A különírás határvédékén című cikke az Édes Anyanyelvünk 1995. évi 5. számában. Egyik korábbi írásom néhány példája gondolkodtatta el a szerzőt. Lapunk 1995. évi 3. számában a különírást korunk tipushibájának neveztem, és ezt – nyolc témakörbe sorolva – több mint félszáz példával igyekeztem bebizonyítani. Pásztor Emil véleménye szerint azonban az általam egybeírásra javasolt esetek némelyikében elfogadható a különírás is. Most újabb szempontok bevonásával kívánom teljesebbé tenni a két cikk érvrendszerét.

Eredeti célom az volt, hogy helyesírási rendszerünk legegységesebb szabályának alkalmazási módjait mutassam be. A jelöletlen tárgyas, határozós, birtokos jelzős, illetőleg a jelentéstömörítő összetételeket ugyanis kivétel nélkül egybeírjuk. Csakhogy a szavak, szókapcsolatok helyes írásmódjának megállapításához az kell, hogy helyesen ismerjük föl a tagok közötti nyelvtani viszonyt. Az említett viszonyok szoros, elválaszthatatlan kapcsolatot feltételeznek, de vigyáznunk kell, nehogy a helytelen kérdés (rákérdezés) félrevezessen bennünket az alárendelés fajtájának meghatározásakor. A *milyen?* kérdést nagyon sok nem minőségjelzős szóösszetétel kapcsán is fel lehet tenni, ám ez csupán felszínes, logikátlan megoldást hoz. A határozós kapcsolatokra vonatkozó 125. c) szabálypontból vett *energiagazdálkodás*-ra is lehet úgy kérdezni, hogy *milyen gazdálkodás?*; *milyen fajta gazdálkodás?* = *energiagazdálko-*

dás, de ez elfedi a lényegét, a szoros határozói alárendelést (*energiával [való] gazdálkodás*).

A 129. szabálypontban lévő jelentéstömörítő összetételek többségére is kérdezhetünk – kisé erőltetetten – a *milyen?* névmással: *vámvizsgálat* (milyen vizsgálat?), *csigalépcső* (milyen lépcső?), *villanyvilágítás* (milyen világítás?) stb. A minőségjelzőnél bonyolultabb viszony meglepte miatt azonban ez nem tükrözne a lényegét. Ugyanígy a *menetjegypéztár*, a *barkácskísáruháza*, a *nyelvvizsgabizottság*, a *motorsportszövetség* sem sorolható a minőségjelzős kapcsolatok 114. a) pontjába, amely a különírást határozza meg az odatartozó szavakra. (Egyébként a szabálypont példái teljesen más jellegűek, mint az imént leírtak.)

De hogyan gondolkodjunk olyankor, ha egy általunk keresett szó hiányzik a Helyesírási kézikönyvtárból? Keressünk hasonló példákat, amelyeknek az alakítani felépítése, illetőleg összetételek esetében a tagok nyelvtani viszonya megegyezik a kérdéses alakulattal. A *menetjegypéztár* ugyan nincs benne a kézikönyvtárban, de benne van a *menetjegyiroda* (az *iroda* bokrában) és a *jegypéztár* – mindkettő egybeírva. A *nyelvvizsgabizottság* helyett ott a *műemlékbizottság*, a *motorsportszövetség* helyett ott a *labdarúgó-szövetség*, a *földrajzmunkafüzet* helyett a *matematika-tankönyv* és a *barkácskísáruháza* helyett a *barkácsszakület* meg a *készruháruháza*. Egyébként érdekes, hogy önálló *barkács* szavunk nincs is, csak összetételekben szerepel. Tehát a vitatott-

nak érzett szavak esetében iránymutató a szabályzat szelleme és a kézikönyvtár egységes gyakorlata.

Teljesen egyetértek azzal, hogy a többszörös összetételeket olykor nehéz kiolvasni. Ez a gyakorlatias szempont azonban nem változtatja meg egy szó írásmódját. A megoldás inkább az – mint erre magam is utaltam –, hogy feloldjuk a jelöletlenséget, vagy valamilyen más megoldást választunk (*földrajzi munkafüzet*). De a jelöletlenségük miatt egybeírandó összetételekre nem vonatkozik az a szabály, hogy az így keletkező többszörös összetételeket már különírjuk. (Ez igaz az anyagnévi, a számnévi, a melléknévi igenévi előtagú kapcsolatokra, valamint az összetett színnevekre.)

Helyénvaló az a megállapítás, hogy a *motorsportszövetség* semmiféleképpen sem írható kötőjellel, itt rosszul számoltam a szótagokat, éppen a *labdarúgó-szövetség* hatására.

Magam sem értek egyet mindenben a szabályzat előírásaival, de tájékoztató, ismeretterjesztő cikkemben a most érvényes elveket követtem. Nem tartom elképzelhetetlennek Pásztor Emil érdekes felvetéseit, ám akkor meg kellene változtatni a szabályzatot, és át kellene írni a kézikönyvtár anyagát. Ha a mindennapok írásgyakorlata jelentős mértékben elszakad a szabályoktól, akkor – idővel – ez is bekövetkezhet.

Zimányi Árpád

HATÉKONYTALAN

Erre az új magyar szóra először a Magyar Televízió 1995. augusztus 5-én sugárzott Nyitott száj című műsorában lettem figyelmes, melyben a magyar felsőoktatás helyzetéről és fejlesztéséről vitáztak a meghívott résztvevők és a közönség. A meghívottak között volt Fodor Gábor, a kulturális tárca akkori minisztere, Frenyó V. László, a Magyar Rektori Konferencia elnöke és Szabó László, a HÖKOSZ akkori vezetője. Mikor először hangzott el a műsor során a címben jelzett furcsa képzésű kifejezés, még azt hittem, csak Szabó László egyéni „alkotásával” állunk szemben. Mivel azonban a továbbiakban mind a hárman többször is használták a magyar felsőoktatással kapcsolatban a címben jelzett kifejezést, mégpedig mind jelzői, mind állítmányi szerepben, rá kellett jönnöm, hogy itt már nem egyéni leleménnyel, hanem valamiféle divatszóval állunk szemben. Ez a divat ugyan még nem terjedt ki széles rétegekre, de látható volt, hogy a felsőoktatásunk jövőjével foglalkozó szakmai körökben nagyon is felkapottá lett az ominózus kifejezés. Azóta már rájöttem, hogy nemcsak ott: egy a 16 óra című rádiós közéleti magazinban elhangzott interjúban Bokros Lajos pénzügyminiszter is használta, ilyen formában: „szükség van arra, hogy ezt a túlbujarzó, *hatékonytalan* állapot lebontsuk”.

De mi is a baj ezzel a kifejezéssel? Felépítését tekintve a *hat* igéhez mint szótóhoz előbb a valamely dolog jellegzetes tulajdonságát kifejező *-ékony* képző járul, majd az így létrejött *hatékony* szóalakból képeznek új szót a *-talan* fosztóképzővel. Mind a két képző elvileg természetesen a magyarban, egymás után való használatuk mégis helytelen. Ennek oka, hogy jelen-

tésük tulajdonképpen kizárja egymást. A csak igei alapszóhoz járuló *-ékony* képző ugyanis az alapszó jelentette cselekvést az adott dolog tipikus, állandó tulajdonságaként nevezi meg (pl. *hajl-ékony, tanul-ékony, feled-ékony, ingerl-ékony*; ezt a jelentést mutatja a *hatékony* kifejezés is. A *-(a)lan/-t(e)len* képző igéhez és névszóhoz egyaránt járulhat (pl. *meggondol-talan, önz-etlen, ill. só-tlan, béké-tlen, bátor-talan*), jelentése az alapszó szófajától függően 'az alapszóval megjelölt cselekvés, dolog vagy tulajdonság hiányát mutató', ezért is szokták tagadó- vagy fosztóképzőnek nevezni.

Az eddigiekből következik, hogy igazából nem lehet egy *-ékony* képzős alakhoz a *-talan* képzőt illeszteni, hiszen nagyon furcsa egy dolgot egy állandó tulajdonsággal felruházni és egyazon szón belül egyúttal meg is fosztani ettől a tulajdonságától. Meg lehet ezt persze tenni tagadószóval: *nem hatékony*, esetleg negatív értelmű határozóval: *kevésbé hatékony*, illetve jelzővel: *kis, csekély hatékonyságú*. Am egy szóalakon belül azt állítani, hogy valamely tulajdonság jellemző egy dologra, egyúttal pedig elvitatni tőle ezt a vonást, fából vaskarika. Hiszen vegyünk csak szemügyre néhány ilyen – próbaképpen megalkotott – alakulatot! Bizony meglehetősen furcsák volnának a *képlékenytelen, féltékenytelen, fáradékonytalan, fogékonytalan, gyűlékonytalan* stb. alakok; ugyanakkor mindegyiknek megalkothatjuk a tagadó alakját a *nem* tagadószóval vagy a fentebb bemutatott módok valamelyikével.

Bizonyára nem véletlen, hogy a magyar nyelv szóvégműtató szótára szerint nincs is olyan fosztóképzős alakunk, amelyben a fosz-

tóképző előtt az *-ékony/-ékeny* képző állna. Az persze, hogy a szótárban nem találunk ilyen mintát, még nem zárja ki, hogy létrehozzunk ilyesféle alakulatokat, hiszen a nyelvi újítás hozzátartozik a nyelvek életéhez. De csak az olyan újításokat szabad helyeselni, amelyek megfelelnek az adott nyelv rendszerének. A *hatékonytalan* kifejezés – mint láthattuk – nem ilyen, hiszen a két képző értelme valójában kizárja egymás utáni felhasználásukat. Igazából nem is értem a kifejezés megalkotóinak szándékát, hiszen még csak azt sem lehet mondani, hogy ez a megoldás gazdaságosabb a tagadószósnál: a *nem* ugyanis három hangból áll, míg a *-talan* képző ötből. Ennek ellenére a kifejezés – legalábbis egyes értelmiségi körökben – érezhetően terjed. Mivel ráadásul magas presztízsű társadalmi csoportokról van szó, további terjedése szinte biztosra vehető. Ezért gondoltam úgy, hogy rá kell mutatni ennek a képzésnek a helytelen, nyelvünk rendszerével ellenkező voltára, hiszen a jó nyelvi újítás támogató, a rossz viszont elvetendő. Azt hiszem egyébként, hogy még nincs késő, a változás még korántsem dőlt el. Amennyire szomorúan vettem ugyanis tudomásul, hogy éppen a kultúrával foglalkozó értelmiségi körökből hallottam először a kifejezést, annyira örömmel hallgattam a Vasárnapi Újság című rádióműsor 1995. november 19-i adásában Orbán Istvánnak, az EGIS Gyógyszergyár vezérigazgatójának az interjút. Ő ugyanis – bár technokrata – még jól tudja, hogy a magyar gazdaság nem *hatékonytalan*, hanem *nem kellően, ill. nagyon kevésbé hatékony*.

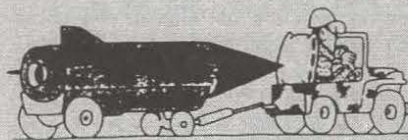
Forgács Tamás

Robban is, robbant is!

(Az *is* kötőszó különbségeiről)

A szintagma (= szó szerkezet) a mondat szorosabb kapcsolatban álló szavainak együttese. Klasszikus társulás az alanyé és állítmányé; gyakori a tárgyi, határozói és jelzői szintagma is. Közbeiktatott újabb szavak vagy értelmesen hagyják mondandónkat (pl.: „összetartozó – épp ezért a bővülés után is erről tanúskodó – szavak”), vagy pedig csorbát szenved a szándékolt közös értelmük. Utóbbira hadd ne hozzunk most példá(ka)t! Ellenben meg kell jegyeznünk: erősen rokonítható jelenséget fedezünk föl akkor is, ha két szó nem áll ugyan szintagmatikus viszonyban egymással, mégis bizonyos módosító/pontosító együttmozgásuk megfigyelhető. Kis jóindulattal ilyenkor akár az „álszintagma” vagy kvázi-szintagma megnevezéssel is élhetnénk. Nos, ilyen, gyakorta előforduló „szintagma”-tag az *is* kötőszó. Csakhogy épp *s z i n t a g m a r o b b a n á s* áldozatává is lesz nemegyszer! Íme:

„Itt volt az Abdgárok országa ..., az Edesszai Királyság, és Tiflisz (oroszul *Tbiliszi a neve*) is érintési pont volt” (Szigeti István: A szent korona titka, 71.). Könnyű a javítás: „... és Tiflisz is (oroszul *Tbiliszi a neve*) érintési pont volt.” – „Kárpát-Ukraina irodalma talán az összes többinél zaklatottabb viszonyok közt (25 év alatt három

államhoz tartoztak; a társadalmi átalakulások, a nemzetiségek közötti túlfeszült légkör; az átmenetiség állapota s hasonlók) is hozott létre értékeket” (G. Tóth Károly: Kis magyar irodalomtörténet, 164.). 19 szó valóban hatalmasat robbantott! Elkerülhetne volna megfogalmazója,

ha még a nyitó zárójel előtt *is*-ezik: „... viszonyok közt is (25 év alatt stb.)...”

Az *is* azonban nemcsak robban (vagyis nemcsak megszire kényszerül az épp általa nyomtatékolt szótól), hanem olykor ő maga is *r o b b a n t*! Erre lássunk végezetül egy viszonylag friss könyv idézetet!

„Miközben szembesülnek saját fakóságukkal, mulasztásaikkal, bűneikkel, már áttetszik valami távozóban a kocsiból – a kocsit színtelen (*kissé tán szutykos is*) ablakán egy föld alatti katedrálisra változott Isten-háza művészi tökéletességű, színpompás és meleget árasztó ablakából” (Katolikus kalendárium 1996, 65.). A közbeiktatásból mindenképp ki kell iktatni az *is*-t, ám egy szinonimaféle mégis megőrizhet valamit a közlő szándékolt értelméből. Valahogy így seghethetnénk: „... a kocsit színtelen (*ráadásul kissé tán szutykos*) ablakán...”

Holczer József

HOGY VAGY? HOW ARE YOU TODAY? WIE GEHT ES DIR?

Szócikk a közhelyszótárba, avagy szociológiai tanulmánykísérlet

Gyakran hangzik el a kérdés akár udvariasságból, megszokásból, akár őszinte érdeklődésből: *hogyan vagy?* Így röviden, tömören, egyforma hangsúllyal. Néha ez egyben a köszönés is, csakúgy mint Amerikában a *how do you do?* A válasz ugyanakkor már különböző és rendszerint ahány ember, annyiféle, attól függően, hogy az illető férfi-e vagy nő, és a kérdést a hét mely napján, mely napszakban tették fel. Áruklodik az illetőről, tükrözi a megkérdezett hangulatát, sőt jellemzi a társadalmi közérzetet, de még a kort is.

A 30-as években a kérdésre még valahogy udvariasabban reagáltak, így: *köszönöm kedves kérdéssed, jól vagyok, remélem, te is.* Udvariassan és röviden, mondhatnám úgy is, angolosan. A szigetországban ugyanis furcsának tűnik, ha valaki komolyan venné a kérdést, és valóban részletesen elmondaná örömeit, bánatát, egyáltalán felfedve azt, hogy miként is van. Bizony meglepődne a kérdező, a válaszolót pedig még bolondnak is néznék. Akkoriban a kérdés feltevése, a klasszikus forma mellett, lehetett hetykébb vagy diákosabb is, ami pestiesen, Karinthy stílusában így hangzott: *Hogy vagy?* A válasz is ennek megfelelő volt: *Köszí.*

A mostanában hallható válaszok érdekes képet adnak jelenkori életünkről, nem utolsósorban a kérdezőtről. Az alábbiakban összeszedtük, majd típusok szerint csoportokra bontottuk a kapott válaszokat. Lássunk ezek közül néhányat aszerint összefogva, hogy kinek a részéről hangzottak el. Kérdezzük ismét: *Hogy vagy?*

Az első csoportba az udvariasság, a szokásos vagy átlagreakciók tartoznak: *– Köszönöm kérdéssed, nagyon jól. – Remekül. – Nem panaszkodhatom. – Istenien! – Voltam már jobban is. – Nem olyan jól, mint te vagy.* Van persze olyan is, amikor az illető tovább folytatja, imígyen: *... és te hogyan vagy?* (Az őszinte érdeklődés mindenkinek jólesik.)

Belenyugvó, jópofáskodó, társasági válaszok tartoznak a következő csoportba: *– Fogjuk rá, hogy jó. – Frissen és vidáman, meg fiatalon. – Mint a többi grófok. – Szó-szó, lá-lá. – Voltam már rosszabbul is, akkor se panaszkodtam. – Most, hogy veled találkoztam, egészen jól.*

Az őszinte vagy elégedett hangvételűek nem tengenek túl: *– Nincs okom panaszkodni és jogom dicsekedni. – Szégyellem bevallani, de valóban jól vagyok. – Most mondjam azt, hogy jól? Mondom, jól. – Most legalább kipihenhetem a hétfőve fáradalmait (mondják ezt, a hét elején, a háztartást vezető és gyereket nevelő hölgyek) – Végül is, jól vagyok. – Vagyogatok.*

Idézzünk a fanyar és keservesebb válaszok közül: *– Lehetnék jobban is. – Hát, hogyan lehet az ember hétfőn? – Holtfáradtan, ki sem látszom a munkából. – Mint kutya a kútban. – Egyre rosszabbul. – Hogyan lehet az ember szabadság után? – Most, hogy ismét emelték a gyógyszerárakat, kitűnően. – Neked panaszkodjam? Látom, te is le vagy törve.*

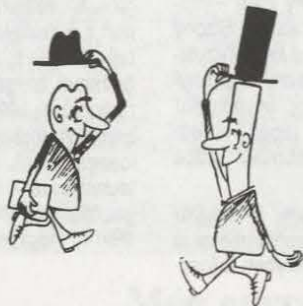
Azért vannak vidámabb, ha úgy tetszik, szellemesebb hangvételűek is: *– Hihetetlen, de tényleg jól vagyok. – Ember jobban nem lehet! – Ha egy szóval kell válaszolnom: jól, de ha két szóval válaszolhatok: nem jól. – Most már jobban, hogy itt a hétfőge. – Miért, te hogy lennél az én helyemben?*

Aggodalmaskodó válaszok, amelyekben tükröződik a sok munka, az elbocsátási hullám hangulata: *– Nem is tudom, hol áll a fejem. – Miért kérdezed, olyan rosszul nézek ki? – Jól, de miért kérdezed? Tán halloítottál valamit velem kapcsolatban? – Tulajdonképpen jól vagyok, de nem tudom, meddig. – Ma még nem beszéltem a főnökömmel.*

Vannak meghökkenítő reagálások is: *– Ha komolyan érdekel, szívesen elmondom részletesen. – Mondd, tényleg érdekel, miként vagyok, mert akkor most kipakolok. – Őt perc múlva már sokkal jobban, mert most megyek a toalettre.*

A közömbös vagy elzárkózó, nemesgyeser barátságatlan válaszok sem ritkák: *– Nem is tudom, annyira váratlanul ért a kérdésed. – Te, tényleg nem tudom. – Miért kérdezed, nem elég a magad baja? – Mi közöd hozzá? – Majd visszahívlak és elmondom, most rohanok, mert vár a főnök.*

Panaszkodó válaszokban sincs hiány: *– Otthon minden munka a nyakamba szakadt, a hétfőgén. – Hát hogyan lehet az*

Egy új szó születése

Vakációm során egy érdekes, számomra új főnévvel találkoztam, mégpedig igen kellemes körülmények között. A Vas megyei Hosszúperesztegen tartózkodva egy barátom kihívott a szőlőhegyre, egy kis pincelátogatásra. Ott múltattuk az időt, s a társaság harmadik tagja, egy helybeli atyafi két pohár bor között megjegyezte a barátomnak:

– Nagyon szép a szőlőd. Tiszta is. Nincs benne egy szem csadé (gaz) sem. Biztos, te is *hungazint* használsz. (A *hungazin* hatásos vegyszer a gyomok ellen.)

Ezt a választ kapta:

– Én annál sokkal jobb és olcsóbb szert használok, a *kapa-zint*.

Jót derültünk a szellemes válaszon. Noha csak akkor hallottam először ezt a játékos teremtésű szót, azonnal megértettem, hogy a *kapa* főnév tréfás továbbképzéséről van szó, a *hungazin* analógiájára. Nekem tetszik ez a szó, bárki is alkotta; akkor is, ha nem fog elterjedni széles körben. Bizony, a *kapazinnál* nincsen jobb vegyszer, erre mindig szükség lesz, mert hát a szőlő tudvalevőleg a görbe hátú embert szereti.

P. Kovács Imre

ember hétfőn? – Úgy fáj a fejem, majd szétmegy, gondolhatod, hogy érzem magam. – Ma reggel a kocsimba szaladtak, most rohanhatok a biztosítóba. – Te, annyi bajom van, más már beleőrült volna.

Hetyke, viccelődő, inkább felületes válaszok a következők: *– Már hogyne lennék. – Marha jól. – Jobban is voltam már, és akkor se éreztem jól magam. – Várjál, utána kell gondolnom. – Azt hiszem, jól. – Nem is tudom, ma még senki sem kérdezte ezt tőlem. – Ép testben épp hogy élek.*

Gunyoros vagy előkelősködő reagálás: *– Ahogy a franciák mondják, ça roule (magyarul: szarul), de büszkén. – Még mindig kiválóan. – Minden oké!*

Végül, kedves olvasónk, most Önhöz fordulok: *Hogy van? Ugye jól? Szívvel kívánom, hogy így legyen.* De ha más lenne a válasza, kérem, tudassa velem, én ugyanis tényleg kíváncsi vagyok rá. A szerkesztőség eljuttatja hozzád a levelét.

Barátsággal köszönti:

Szentiványi Tibor

Bachát László nyelvészt az Anyanyelv-vápolók Szövetségének elnökségi ülésén Lőrincze-díjjal jutalmazták. Deme László a következő szavakkal nyújtotta át a kitüntetést: *a grammatikusnak, az ifjúsági nyelv kutatójának, a tanárképzés kiemelkedő képviselőjének, országos hírű ismeretterjesztőnek, anyanyelvi táborok szervezőjének.*

– *Tanár úr melyiket tartja a legjellemzőbbnek?*

– A grammatikust és a diáknyelvkutatót. Egyébként latin nyelvésznek indultam, nem magyar nyelvésznek, és ha a professzorom nem menekül el zsidó volta miatt Svájcba, akkor én nála doktoráltam volna klasszika filológiából. Színre nek a latin költészetben – ez volt a témám. De ez nem sikerült, így elmentem tanítani. 1962-ben kineveztek a nyíregyházi főiskola magyar nyelvészeti tanszékére. A megyében voltak nyelvi rendezvények, sorozatok, s erre meghívtam előadókat. 1979 körül a Hazafias Népfőnt keretében belül megalakult a Beszéd- és magatartáskultúra bizottság, s ebben engem is felkértek részvételre. Célunk az volt, hogy értesse meg mindenki, hogy beszéde áruklódik gondolat- és érzelmvilágáról. Kimondtuk azt is, hogy a vidéki újságokban is indítani kell nyelvi sarkot. Nyíregyházán én veztettem. Sajnos ez 2–3 év után megszűnt. Ezután jött az az elhatározás, hogy a megjelent cikkekből egy válogatást kell közreadni, ez lett a *Szépen magyarul, szépen emberül* című kötet, s ezt én szerkesztettem. Ennek a bizottságnak köszönhető a *Nyelvi illemtan* című kötet is, szó van arról egyébként, hogy újra ki kellene adni, átdolgozva természetesen. Az Anyanyelv-vápolók Szövetsége elnökségének kezdettől fogva tagja vagyok, szerveztem a magyar nyelv hetét, előadást tartottam az egri anyanyelv-oktatási napokon, s úgy vélem, ezek játszottak közre abban, hogy most Lőrincze-díjat kaptam.

– *Nemrég azt olvastam egy szakmabeli tanulmányában, hogy a nyelvművelő íróknak bizony csekély hatásuk van. Igaz ez?*

– Igen, igaz. Sajnos nem azok olvassák, akiknek kellene. Egy magyar szakos tanár, egyetemi, főiskolai hallgató ezeket úgyis tudja.

– *Akkor ez szélmalomharc?*

– Hellyel-közzel az.

– *Sándor György humorista amikor Nyíregyházán járt, a fáma szerint azt kérdezte a főisko-*

lásokból álló közönségtől: maguk is itt „bachátkoztak” a nyelvészettel? Ezzel humorosan utalt tanár úr szigorára.

– Középkorban is, a főiskolán is bevasaltam azt, amit leadtam. Azt vallottam, hogy én igyekszem megtanítani mindenkit, s tőlük csak egyet várok el: azt, amit tőlem hallottak, azt igenis tanulják meg.

– *Bár az is az igazsághoz tartozik, hogy maguk a hallgatók mondták, amit a Bachát-szigorlatra megtanultak, azt sohasem felejtették el. Voltak ebből a szigorúságból konfliktusai?*

– A nappalissokkal nem. A levelezősökkel igen. Már úgy, hogy feljelentettek. Egyszer feljelentett az egyik falu református papjának felesége. Egyébként magyar szakos tanár volt. A fiát szigorlaton megbuktattam. Azzal az indokkal jelentett fel, hogy a fiát (egy pap gyerekeit!) én világnézeti válságba sodortam, amikor azt mondtam, nehogy azt higgye, József Attilának csak az játszott közre a Horger által való kirügásában, hogy megírta a Nincsen apám című versét. József Attila volt évfolyamtársai, így például Benkő László, aki a múlt évben halt meg, mesélték el, hogy Horgernek az sem tetszett, hogy a költő hozzá órára még csak véletlenül sem ment el. Ez volt a történet.

– *Mit tart tanár úr életében sikeresnek, és mit kudarcnak?*

– Mindig örültem, ha jó tanulmányom jelent meg. Most éppen végignézegettem őket, s rájöttem, 10–15 jó közülük igazán. Ilyen például a bécsi hungarológiai értekezleten tartott előadásom a XIX. század végi és a XX. század eleji nyelvváltozatok fejlődéséről, vagy Bonyhádi diáknyelv a 30-as években című tanulmányom. A kudarcról... Az mindig elkésérített, amikor egy-egy szigorlat után vagy húszan megbuktak. A hallgatók gyakran annyira felkészületlenül jöttek a középkorából, hogy egyszerűen nem voltak képesek elsajátítani tisztességesen a tananyagot.

– *Nyugdíjaként hogyan telnek a napok?*

– Mindig alig várom a tavaszt, mert a kertemben nagyon szeretek tevékenykedni. Sajnos a szemem elég rossz, nehezen, nagyítóval olvasok. Van egy csomó dolog még azért, amivel foglalkozom. A diáknyelvi szótárt én is szeretném megírni, valahol az t-nél tartok. És a nyelvészeti terminológiai szótárt is mindenképpen tető alá akarom hozni.

Minya Károly

re. Kedves, közvetlen beszélgetés alakult ki Lőrincze Lajosné, Erzsébet néni és az öt körülvevő diákok, érdeklődők között, akik családjáról, férje munkájáról, egyéniségéről, megismerkedésük történetéről, hétköznapijairól faggatták.

November 25-én Szentgálon Lőrincze Péter és családja fogadta édesapja tisztelőit az emlékházban, majd Garai György igazgató emlékezett a falu híres fiára, amikor Lőrincze Lajos egykori iskolájának falán emléktáblát avatott Juhász István, az egyetlen ma élő iskolatárs. Az ünnepség Balatonalmádban folytatódott Pomogáts Bélának, az Anyanyelvi Konferencia elnökének előadásával, aki Lőrincze Lajosnak az anyanyelvi mozgalomban kifejtett munkáját méltatta. Gál Sándor kassai költő és Gálfalvi György marosvásárhelyi író arról vallott, hogy mit jelentett és jelent Lőrincze Lajos a kisebbségi magyarságnak.

Marekné Pintér Aranka

A magyarság 1100 éves jelhagyományáról szóló előadássorozat következő előadásai: A középkori és reneszánsz ünnepek jelei (Klanczay Gábor, ápr. 16.), a reformáció jelűjtásai (Szigeti Jenő, máj. 14.), A barokk világ jelei (Petneki Áron, máj. 28.). A Magyar Szemiotikai Társaság előadásai a jelzett napokon 18.00 órakor kezdődnek a Magyarok Világszövetsége épületének zenetermében (V., Semmelweis u. 1–3.).

Világglap címmel havonta megjelenő képes folyóiratot indított március 15-én a Magyarok Világszövetsége. A lapban nyelvi rovat is van.

Sajtónyelvi és beszédtechnikai képzést is nyújtó nyári ifjúsági médiatáborba lehet jelentkezni a Diákújságírók Országos Egyesületénél (1576 Budapest, Pf. 10. Tel.: 222-8213).

Ahogy címmel a Marczibányi Téri Művelődési Központ a magyarországi személyközi kommunikációról adta közre korábbi konferenciájának anyagát. A kötetben többek között Bencze Lóránt, Buda Béla, Csepeli György, Erdélyi Zsuzsanna, Kapitány Gábor, Ranschburg Jenő, Sipos Lajos, Voigt Vilmos, Wacha Imre és Balázs Géza előadásai szerepelnek.

49 éves korában meghalt Szabó T. Ádám, a sokoldalú nyelvész, akinek egyik utolsó írását éppen az Édes Anyanyelvünk tavalyi októberi száma adta közre. Ugyancsak örökre itthagyt bennünket Török Gábor, az általános stíluselmélet egyik legjelesebb művelője is, aki szintén nemegyszer publikált lapunkban. Legutóbb az elmúlt évi decemberi számunkban köztünk tőle egy tanulságos cikket.

A Tetten ért szavak című rádióműsor április 29-i adásában nyelvészek válaszolnak a hallgatók aktuális nyelvi kérdéseire.

A magyar nyelv hete központi rendezvény-sorozatának az idén Jász-Nagykun-Szolnok megye a gazdája; az ünnepélyes megnyitó Jászberényben lesz április 18-án. A résztvevőket elsőként Kosáry Domokos, az MTA elnöke köszönti, a megnyitó előadást pedig Deme László tartja Anyanyelvünk 1100 címmel. A magyar nyelv hetének eseményeire következő számunkban még visszatérünk.

A magyar nép, illetve az északi népek irodalmát, zenéjét bemutató vers-, prózamondó és zenei tehetségkutató versenyt hirdet az ASZ ifjúsági tagozata és a miskolci Bölcsész Egyesület Északi népek nyelve és kultúrája tanszéke. Jelentkezés és érdeklődés (1996. május 31-ig): MBE, Kincses-Kovács Éva, 3530 Miskolc, Mindszent tér 1.

Modern Nyelvoktatás címmel évente négyszer megjelenő alkalmazott nyelvészeti folyóiratot indított Szépe György főszerkesztésével a Corvina Kiadó. Az első szám tartalmából: Nyelv és megismerés, Tíz kicsi nyelvtan, Nyelvvizsga-rendszerünk vizsgálja, Általános iskolás gyerekek motivációja az angol mint idegen nyelv tanulására.

B. G. – G. L.

Fercsik Erzsébet: Helyesírási kalauz

A magyartanároknak és a helyesírásu-
kat javítani, fejleszteni szándékozó tanu-
lóknak mindig hasznos, ha egy-egy új kö-
tet jelenik meg, mely segítséget nyújt az
oktatásban, az önképzésben. Az utóbbi
néhány év könyvújdonosságai között fellel-
hető néhány igényesen összeállított, válto-
zatos feladatsorokat, tesztek, cikkeket
tartalmazó helyesírási gyakorlókönyv.
Ezek közé sorolható Fercsik Erzsébet
munkája is.

A *Helyesírási kalauz* valójában a *Ki
szavatol a helyesírás biztonságáért?* című
tanulási segédlet (1993) átdolgozott válto-
zata új köntösben. Az alcíme: „Gyakorla-
tok, olvasmányok, feladatok a helyesírási
szabályzat legújabb kiadásához”.

Mint ismeretes, 1989 után egyre sürge-
tőbbé vált a társadalmi-gazdasági változá-
sok miatt az 1984-es, 11. kiadású szabály-
gyűjtemény példaanyagának átvizsgálása.
1994-ben a szakemberek jóvoltából meg
is történt a 299 szabálypont példáinak és a
szótári résznek a korszerűsítése, napjaink
igényeire való igazítása. A szerző a He-
lyesírási kalauzban teljes egészében az
1994-es kiadványra épít.

Célját így fogalmazza meg: „A magyar
helyesírás megítélésére igen szélsőséges

nézetek a jellemzőek: legtöbbször vagy
könnyedén elsajátíthatónak, vagy megta-
nulhatatlannak tartják. Eppen ezért fölös-
legesnek gondolják a vele való foglalko-
zást... ennek a nézetnek az ellenkezőjét
szeretném bebizonyítani.”

A *Helyesírási gyakorlatok* című első
rész különféle típusú feladatokat tartal-
maz. Újszerűek és nagyon hasznosak az
egyes témaköröket bevezető összefoglaló
táblázatok. Ezek egyrészt a tanulók lé-
nyeglátását, rendszerezőképességét fej-
lesztik, másrészt lehetőséget adnak nyelvi
példákkal történő kiegészítésre, ami vi-
szont a szabályzat használatát teszi szük-
séggé. Így szerencsésen kapcsolódik
össze az elmélet és a gyakorlat.

A második nagy rész – az Olvasmá-
nyok – válogatás az Édes Anyanyelvünk,
a Magyartanítás, a Népszabadság, a Nép-
szava, valamint az Élet és Tudomány he-
lyesírási témájú írásából. A 86 cikk tartal-
ma szerint csoportosítva napjaink írásgya-
korlatának legidősebb kérdéseit veti
fel.

A Függelékben közölt tanulmány Fábi-
án Páltól (A magyar helyesírás szabályai-
nak 11. kiadásáról. Nyr. 1984: 385–407.)
részletezi és indokolja, hogy a Helyesírási

Bizottság 1984-ben milyen változtatáso-
kat végzett a 11. kiadású szabályzatban.
Ezt követi a Szemere Gyula összeállította
szójegyzék, amely bemutatja a 11. kiadás
megváltozott írásmódú szavait, szókap-
csolatait, egymás mellé állítva az 1954-es
és az 1984-es alakot. Nagyon szerencsés-
en egészíti ki mindezeket Fábrián Pálnak
a szabályzatba újonnan (1994-ben) beke-
rült szavakból, szószervezetekből álló
gyűjteménye.

A harmadik részben az olvasmányok-
hoz kapcsolódó helyesírási feladatok ta-
lálhatók. A negyedik részben a szerző az
első rész helyesírási gyakorlatainak, majd
pedig a harmadik rész helyesírási felada-
tainak megoldását közli utalásokkal és
analog példákkal.

A *Helyesírási kalauz* – mivel többféle-
képpen is felhasználható a helyesírás ta-
nításában – ajánljuk szinte valamennyi
iskolai tanárainak és tanulóinak, rész-
ben az anyanyelvi órákon folyó ismeret-
elsajátításhoz, gyakorláshoz, részben az
otthoni önképzéshez. (Korona Kiadó,
1995.)

Bozsik Gabriella

Adamikné Jászó Anna – Hangay Zoltán: Nyelvi elemzések kézikönyve

Amikor a kezembe vettem a szerzőpáros munkáját – melynek
alcíme: *Grammatika, jelentéstan tanároknak, tanítóknak, diákok-
nak* –, legelőször az a kérdés fogalmazódott meg bennem, hogy
miért nem létezett már eddig is ilyen kiadvány. A pedagógusok
régóta igényelték ezt a korszerű elméleti megalapozású, de
nagyon gyakorlatias útmutatót.

A grammatikai fejezet azokat a részeket emeli ki és dolgozza
fel a nyelvtani anyagból, amelyeknek a megértése, illetőleg a
megtanítása valamilyen szempontból nehézséget jelent, és ame-
lyekhez nyelvtanítási babonák fűződnek. Gazdag példaanyag
segíti a legmegfelelőbb elemzési technika elsajátítását. A rövid
(25 oldalas) hangtani, szófajtani és alaktani rész után a legbővebb-
ben (140 lapon) a mondattani elemzések nehézségeit taglalja a
kézikönyv. Néhány beszédes cím: *Mondat vagy állítás?*; *A tago-
latlan mondat*; *Van-e főmondat?*; *A predikatív szerkezet elemzé-
sének kérdezőségi technikája*; *A mondatábrázolási modell*; *A sza-
bad és kötött bővítmények*; *Azonos rag – sokféle határozó*.

A kézikönyv érdeme, hogy szintetizálja az eddigi tapasztal-
talokat, fölhívja a figyelmet a buktatókra, és tekintettel van a
hazánkban jelenleg alkalmazott különféle anyanyelvi programok-
ra. A főmondat kapcsán például összeveti az *Anyanyelvünk* című
tankönyvcsaládot a Zsolnai József és a Bánréti Zoltán nevével
fémjelzett programokkal, Galgóczi Lászlóné könyvével, valamint
az akadémiai és az egyetemi nyelvtannal. Ezek az összevetések
rendkívül fontosak, mivel a különböző tankönyvcsaládok olykor
eltérő terminus technikusokat alkalmaznak, sőt az elemzési és az
ábrázolási módok sem azonosak.

Egy-egy kérdés feldolgozása jól áttekinthető: az elméleti rész
összefoglalja a grammatikai ismeret lényegét, módszertani útmu-
tatást ad a tanításhoz, majd az elemzési példák következnek. Nagy-
on tanulságos az elemzéseket több helyütt követő, *Kontrasztok*

című gyűjtemény, amely a szóban forgó nyelvi jelenség határ-
eseteit mutatja be, vagy a hasonló és ezért könnyen összetévesz-
hető rokon példákkal állítja szembe (*annak* a hibáját javítsd ki,
aki...; nézte *annak* a városnak a képét; van valami magyarázata
annak – a kiemelt mondatrész birtokos jelző, kijelölő jelző, rés-
szeshatározó). A mondattani elemzések megoldásai pontosan
megnevezik a ritkább példákat és a határeseteket is (*összekap-
csolt határozók, kettős határozók, komplex határozók*; illetőleg
egy meghatározás az alárendelő összetett mondatok köréből: *fok-
határozói értékű jelzői mellékmondat következményes jelen-
téstartalommal*).

A másik fő fejezet a jelentésvizsgálatokkal és a szótárakkal
foglalkozik. Hasznos az ún. párhuzamos tárgyalási mód: a könyv
páros oldalain az elméleti kérdések súlypontozott összegezése ta-
lálható, a páratlan oldalak pedig ötleteket adnak a szótárakkal
végzett gyakorlati munkához. Igen szemléletes a többjelentésű
szavak jelentésszerkezetének, illetőleg a jelentésmezőnek a be-
mutatása, és az idegen nyelvek tanulását is segíti az ezt követő
rész (*Jelentésmezők és idegen nyelvi megfelelések*).

Rövid pragmatikai összefoglalás szól többek között a beszéd-
aktusokról, a szövegbeli implikációkról és az előfeltevésekről.
Ez, valamint a kézikönyv más részeinek korszerű elméleti meg-
közelítésmódja kiváló önképzési lehetőséget nyújt azoknak a
szaktanároknak, akik már hosszabb ideje a pályán vannak, és an-
nak idején még nem tanulhattak ilyenekről. A gyakorlati és a
módszertani részek pedig a kevesebb tapasztalattal rendelkezőket
segítik. A diákok, egyetemi és főiskolai hallgatók ugyancsak ha-
szonnal forgathatják a Mozaik Oktatási Stúdió által kiadott köny-
vet. (Szege, 1995.)

Zimányi Árpád

Felvételizők figyelmébe

Két kiadvány is megjelent Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei szerzők tollából az elmúlt év során: előkészítő felvételizőknek. Az egyiket a középiskolában továbbtanulni kívánó diákok forgathatják haszonnal, a másikat a felsőoktatási intézményeket megcélzó figyelmébe ajánlhatjuk. Nézzük mindjárt az utóbbit! A nyíregyházi Homonnai és Társa Kiadó Magyar nyelv és irodalom (Előkészítő érettségizőknek és felvételizőknek) címmel adta ki a dr. Jeney Istvánné és Pállné dr. Lakatos Ilona jegyezte könyvet. Mindkét szerző többéves tapasztalatát vetette papírra kérdések és feladatok formájában. Van azonban valami új, valami több ebben a könyvben az eddig megjelentekhez képest. Mégpedig az, hogy a magyar tantárgy-testvérpár gyakran mostohatestvérként kezelt nyelvtana ebben a könyvben teljesen egyenrangúvá lépett elő. Nemcsak azért, mert a szerző, Pállné dr. Lakatos Ilona csaknem harminc év felvételi tesztjeinek típusfeladatait mutatja be, hanem azért is, mert a megoldásrészen magyarázatokat is találunk. Ezekben a felvételizők megismerked-

hetnek azokkal a buktatókkal és hibákkal, szembesülhetnek azokkal a gondokkal és nehézségekkel, amelyekkel a feladatlap kitöltése során a legnehezebb megbirkózniuk.

A másik feladatgyűjtemény Nagy Endréné gyakorlóiskolai szakvezető tanár munkája. Címe: Felvételire készülők! (Feladatgyűjtemény magyar nyelvből középiskolában továbbtanuló diákok számára).

Mint ismeretes, a magyar nyelv szinte minden középiskolában felvételi tárgy. A könyv feladatsora részletesen végigmegy a nyelvi szinteken a Hangok és betűk fejezettel kezdve A szókincs gyarapodásának módja című fejezetig bezárólag. Eközben különösen nagy hangsúly kerül a helyesírásra. A szerző sok feladatával nemcsak a számonkérést tűzte ki célul, hanem a tanulók kreativitását is felszínre hozza, fantáziáját is megmozgatja akkor, amikor szövegyszerkesztés és -bővítés vagy fogalmazás jellegű tennivaló adja a feladvány gerincét.

(OKTESZT Kiadó, 1995.)

M. K.

Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége

a Sepsiszentgyörgy melletti Árkoson január 27-én tartotta évi közgyűlését. Ördögh Gyárfás Lajos főtákar beszámolt az elmúlt év rendezvényeiről, a szervezeti kérdésekről. Ezt követően Péntek János társelnök vezette a szakmai tanácskozást.

Szó volt egyebek mellett a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Verseny áprilisi, a csíkszeredai Márton Áron Gimnáziumban tartandó országos döntőjéről, a kolozsvári Aranka György beszédművelő kör munkájáról, az anyanyelvápolásról a szórványban, a szövetség fejlődő kapcsolatairól az egyházakkal, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületével, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségével, a magyarországi Anyanyelvápolók Szövetségével és a Duna Televízió Nyelvőrző című műsorának szerkesztőségével. Ez utóbbi kapcsán hangzott el az a javaslat és óhaj, hogy a Román Televízió bukaresti magyar adása vegye át a Duna Tévétől a nyelvápoló műsorokat, hogy láthassa azokat a romániai magyar érdeklődő is.

A közgyűlés elhatározta, hogy októberben tanácskozást tartanak a romániai írott sajtó nyelvhasználatáról. 1997-ben pedig a nagyváradi Ady Endre Gimnázium ad majd otthont az anyanyelvi versenynek.

Komoróczy György

A III. Országos Ifjúsági Anyanyelvi Parlament

tanácskozásán több mint 80 fiatal küldött vett részt a tanév kezdete után a fővárosi Radnai-iskolában. *Csűrös Tímea* levezető elnök üdvözölte az ifjú szövetségi tagokat. Ezt követően rövid beszámoló hangzott el a II. parlament óta végzett munkáról, majd következtek a hozzászólások. *Fizil Hajnalka* és *Szilvási Krisztina* ismertette azt a vitaanyagot, amelyet *Graf Rezső* és *Szende Aladár* tanár urak készítettek a fiatalok körében végzendő tervszerű nyelvápoló és -művelő munkáról; *Petercsák Andrea* vezetőségi tagunk az október 7-i találkozóról, a helyi csoportok képviselőinek üléséről szól; *Csik Erika* és *Drágár Judit* a Radnai Tagozat munkatervének pontjait ismertette. A határozathozatal során a résztvevők a következő nyolc pontban foglalták össze a teendőket:

1. Minden fiatal szövetségi tag tekintse lelkiismereti kérdésnek a tagtoborzást, az ASZ népszerűsítését.

2. Minden felsőoktatási intézményhez „bemutakozó” levelet juttatunk el.

3. 1996-ban – várhatóan tavasszal – megrendezzük a fiatalok helyi anyanyelvi csoportjainak tanácskozását.

4. Kérjük az Édes Anyanyelvünk című folyóirat szerkesztőit, járuljanak hozzá, hogy az Ifjúsági Tagozatnak önálló rovata lehessen a lapban, vagy az öt szám egyikében mellékletben jelenhessünk meg.

5. 1996. augusztus 12–17. között megrendezzük IV. anyanyelvi táborunkat (ismét Csongrádon).

6. Minden helyi csoportunkhoz munkaprogram-javaslatot juttatunk el, hogy ötleteket adhassunk tevékenységükhöz.

7. Graf Rezső és Szende Aladár tanár urak vitaanyaga jelenjék meg az Édes Anyanyelvünkben.

8. Kezdeményezzük, hogy az ASZ elnöksége hirdessen országos pályázatot a következő témában: miként vélekednek a fiatalok saját korosztályuk beszéd- és magatartás-kultúrájának helyzetéről.

Kerekes Barnabás

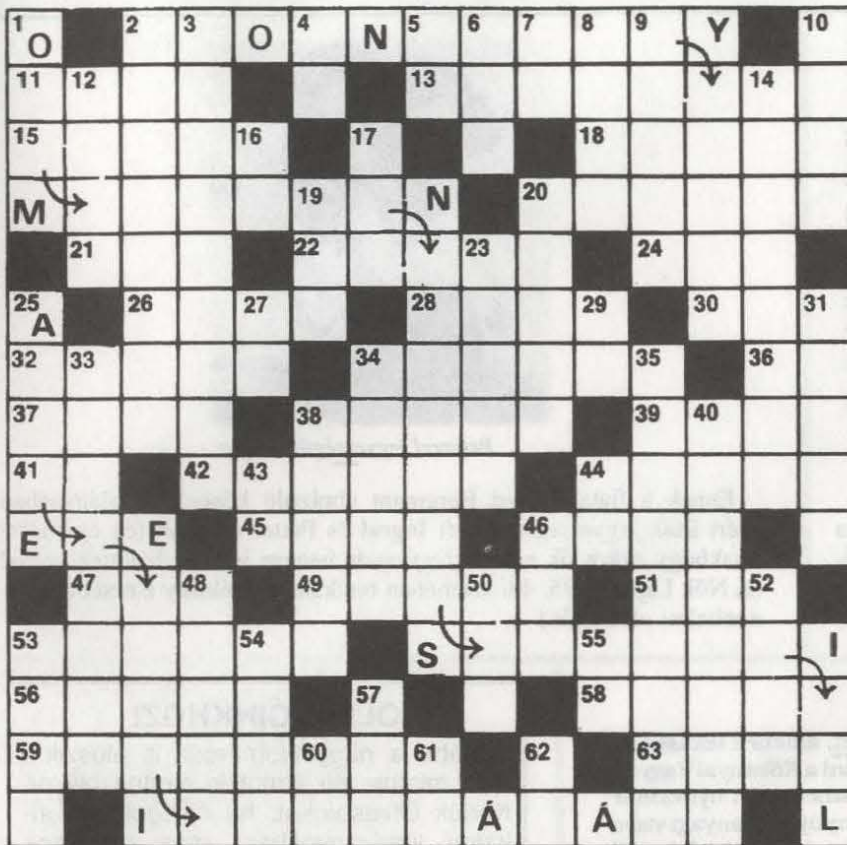
Ha lapunk megnyerte tetszését, hívja fel rá mások figyelmét is!

Lapunk évi előfizetési díja: 250 Ft. Megrendelhető a hírlapkézbesítőknél.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai az 500 forintos tagdíj fejében (diákoknak, nyugdíjasoknak 300 forint) az Édes Anyanyelvünket illetménylapként postán megkapják. (Belépési nyilatkozat és csekk a következő címen kérhető: 1364 Budapest, Pf. 122.)

CSAK TISZTÁN!

VÍZSZINTES: 2. Illyés Gyula gondolatának kezdő szavai. 11. Újezüst. 13. Nem évelő (növény). 15. Település az Aggteleki Nemzeti Park szélén a szlovák határnál. 18. Földmunkagép. 20. Dunántúli, irodalmi szóval. 21. Íme, itt van! 22. Ázsiai ország. 24. Már, latinul. 26. Svájci legendahős (Vilmos). 28. Szerencséhez tartozó település lakója. 30. Hírszerző. 32. Valamely indulatnak, pl. dühnek, bosszúságnak szabad folyást enged, irodalmi szóval. 34. Formálódik. 36. A Balaton is ez. 37. Város Svédország középső részén (IDRE). 38. Kisfaludy ..., költő (1836–1911). 39. Egyiptomi marsall, a hatnapos háború után Nasser leváltotta (Abdel Hakim, 1919–1967). 41. A vas vegyjele. 42. Közlő. 44. E hazai sajtója belsejében ún. röglyukak találhatók. 45. Cipő része. 46. ... Ramazzotti; olasz popénekes. 47. Uruguayi és dél-afrikai autók jelzése. 49. Labdarúgókapus, az 1974-ben világbajnokságot nyert nyugatnémet válogatott játékosa (Sepp). 51. Tehergépkocsi-márka. 53. Azonosulás a szereppel. 56. Kópiát készít. 58. A pintyfélék közé tartozó énekesmadár. 59. Francia nyomdász-, könyvkiadó és humanista tudósdinasztia volt a középkorban. 63. Nöstény sertés.

FÜGGŐLEGES: 1. Illyés Gyula gondolatának harmadik, befejező része. 2. Krokodílféle hulló. 3. Lakásunk felé tartva. 4. Patás háziállat. 5. Azonos zenei hangok. 6. Metro-Goldwyn-Mayer, rövid. 7. A vanádium és az ittrium vegyjele. 8. A szeder kúszó, tüskés szára. 9. A Szomorú szemmel c. verseskötet szerzője (Géza, 1884–1917). 10. Eljegesedett hó a magashegységek hóhatár feletti övezetében; csonthó. 12. Hatalmában tart valamit. 14. Áramlásmérő készülék. 16. Svéd és osztrák autók jelzése. 17. Maga után húz. 19. ... Blas; Le Sage címszerplő regényhőse. 20. Keskeny rész az úttest és az árok között. 23. Iszkoló. 25. A gondolat második része. 27. Középen foltos! 29. A jód és az urán vegyjele. 31. Férfinév. 33. Megérkezés erre a helyre. 34. Héber eredetű női név. 35. Tragikus sorsú francia kémikus, a tudományos kémia egyik megalapozója (Antoine Laurent de, 1743–1794). 38. Az USA második elnöke, az amerikai függetlenségi háború egyik vezető politikusa (John). 40. Eltérő alakú, külsejű. 43. Utalvány része! 44. Felró! 46. Heves megyei település. 48. Jirášek cseh író személyneve. 50. Ezredes, rövid. 52. Az OTP ügyfele is lehet. 53. Imát záró szó. 54. Kést fen. 55. Opus, rövid. 57. Az Anna női név idegen alakja. 60. Fél pont! 61. Az einsteini-um vegyjele. 62. Fa része.

Schmidt János

*Remek rímek,
rólam, rólad, róla...*

Naprakész hivatal

*A gyorsaság trükkös titka:
az iktatott akta ritka!*

Gazdasági helyzetünk

*Lehetne stabil is,
de most még labilis!*

Szívósak vagyunk...

*Kórházunkban reform robban,
de a fejünk nem fáj jobban!*

Tanács a túléléshez

*Kéz kezet mos, picsi-pacsi:
vállalkozó, ne légy csacsi!*

Tolvaj az elemboltban

*Elem! Elem!
Elemelem...*

Dum-dum duma

*Tűlfogyasztás? Nosza, vége!
Társadalmi lesz a béke...*

Nem divat a régi trükk

*Nem trójai ez a faló:
okosabb az adócsaló!
Inkább úgy jön, mintha menne:
rejtély, mi a furfang benne...*

Egy férfi tünődése

*Életünkben van ám talány!
Legfőbb titok: talán a lány...*

Világ bankárjai, kölcsonoztetek!

*Hetven bankár ül le velünk:
hetvenkedve ünnepelünk...*

Magyar almaprogram

*Gyümölcs gyanánt
együnk banánt!...*

Kopias Sándor

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

parkett. Ehhez egy **különleges dobogórendszert alakítottak ki, amely a színpad síkjában átíveli a zenekari árkot is. Teljes pompájában berendezett már a francia, az olasz és a reneszánsz különterem is – tájékoztatta [redacted] Mihály pénteken az MTI-t.**

A terem berendezett, a cikk megírt, a mondat helyesen kivitelezett, egy nyelvész által mégis kivágott. B. G.

Peterrel jegyzésük idején

Ennek a fiatal Ingrid Bergmant ábrázoló képnek az aláírásában azért írtak *jegyzés*-et, mert Ingrid és Petter *eljegyez*-ték egymást? Csakhogy akkor ők nem is *jegyespár*, hanem *jegyzpár* lettek volna! (A Nők Lapja 1995. 43. számában bukkant rá Dékány Erzsébet panonhalmi olvasónk.)

FELHÍVÁS

Felkérjük azokat a Kőbányai Kakásbérloket, akiknek lakásbérletidij-hátraléka van, sziveskedjenek felkeresni a Kőbányai Vagyonkezelő Ingatlanközvetítő csoportját, térítésmentesen nyilvántartásba veszszük csereigényét, és segítséget nyújtunk anyagi viszonyainak megfelelő cserelakás közvetítésében és a lakbérhátralék rendezésében.

Ezt a felhívást a budapesti Szepes Péter „fedezte föl” a Kőbányai Hírek 1995. decemberi számában. Az ingatlanközvetítő csoport jó szándékát nem vonjuk kétségbe, sőt dicséretesnek tartjuk, de azért ebben a felhívásban büzlik valami! (Közreadja: G. L.)

Mivel a munkáltatók is átvállalhatják a dolgozóik után a tagdíjfizetést, ez növeli a munkaerő-megtartó képességüket. Bizonyára népszerűbbek lesznek azok a cégek, akik ebben a bizonytalan gazdasági helyzetben kiegészítő nyugdíjbiztosításokat kötnek alkalmazottaik javára. A munkálta-

Már nemcsak élőszóban, hanem írásban is terjed a „személyátsugárzás”; az emberek közösségét jelentő szavakra *aki*-vel való utalás. A helyes ez lenne: *a cégek, amelyek...* B. G.

OLVASÓINKHOZ!

Néha a nagy Homérosz is aluszik... Sőt, mintha téli álmot is aludna olykor. Kérjük Olvasóinkat, ha újságokban, alkalmi kiadványokban, más nyilvános szövegekben gondolatébresztő, megmosolyogtató nyelvi hibákat látnak, a forrás pontos megjelölésével küldjék el nekünk fénymásolatban, fényképen, kivágva vagy lejegyezve. Postacímünk: Édes Anyanyelvünk, 1364 Bp., Pf. 122.

nultak napokra. Az esetet számos rajtaütéses letartóztatás követte a vörös lámpás negyedben. Ezzel egy időben olyan hírek keltek lábra az osztrák alvilágból, hogy az eddig történtek csupán a kezdetet jelentik, mivel az ukrán „keresztapák” véres leszámolásra készülnek a bécsi hatóságokkal szemben – írja a bécsi lap. E szerint jelenleg egy

A hírek inkább szárnyra kelnek. A dolgoknak pedig lábuk kelhet. Lábra kelni? Hát nem is tudom. B. G.

Egy hét, amikor többet hallhat az anyanyelvről! A magyar nyelv hete az idén április 18–24. között lesz. A házigazda: Jász-Nagykun-Szolnok megye. A megnyitó Jászberényben, különműsorok a Magyar Rádióban, előadások országszerte. A Tetten ért szavak-ban már április 15-én köszöntik a magyar nyelv hetét!